LOVORKA ČORALIĆ
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10, 10000 Zagreb

IZ PROŠLOSTI ISTOČNOGA JADRANA – TRAGOM ISELJENIKA IZ GRADA ULCINJA U MLECIMA

U radu se, tragom postojećih spoznaja historiografije i izvorne građe iz mletačkih pismohrana (Državni arhiv, Arhiv bratovštine Sv. Jurja i Tripuna), kao i usporedne građe iz Državnog arhiva u Zadru, prati tijek ulcinjskih iseljavanja u Mletke u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Predstavljen je vremenski okvir njihova iseljavanja u grad na lagunama, brojčani omjer u odnosu na iseljenike iz drugih gradova na istočnom Jadranu, njihovo profesionalno djelovanje i mjesta stanovanja, gospodarske mogućnosti i standard, odnosi s mletačkim vjerskim ustanovama (ponajprije s nacionalnim bratovštinama) i duhovnim osobama, kao i svakodnevni život u krugu obitelji, prijatelja i sunarodnjaka. Raščlamba arhivskih vrela pokazuje nam da su Ulcinjani po svim sastavnicama života i djelovanja u Mlecima činili sastavni dio brojčano snažne i društvenim ugledom respektabilne zajednice useljenika s istočnoga Jadrana, ponajprije s onovremenog hrvatskog etničkog prostora.

"Grad Ulcinj smješten je dijelom na stijenovitom grebenu ponad mora, a dijelom na kopnu ... Taj grad, kao i ostali gradovi stečevina Prevedre u Albaniji, predstraža je cijele Dalmacije i kao stijena usred mora, prisiljen je izdržati nalete sve siline valova koji ga udaraju. Sve osmanlijske vojske koje su dospjele do mletačkoga zaljeva, prošle su ovuda, ali je grad – milošću Božjom – ostao sačuvan kao dio posjeda Privedre ..."

Ovaj kratki odlomak dio je izvješća imenom nam nepoznatoga mletačkog državnog službenika o stanju u Ulcinju 1570. godine, dakle samo jednu godinu prije

pada grada pod osmanlijsku vlast.[1] Grad Ulcinj, kao uostalom i drugi gradovi toga područja, imao je i do tada burnu, ratnim sukobima i presizanjima ispunjenu povijest.[2] Drevnoga podrijetla, antički *Colhinium* (*Olhidium, Olcinium, Ulcinium*), Ulcinj se u srednjem vijeku nalazio u sastavu bizantskih stečevina, Dukljanskog Kraljevstva i potom u vlasti Nemanjića, a u XIV. stoljeću postaje isprva privremena, a od 1396. godine ustaljenija prijestolnica velikaškog roda Balšića.[3] Strateški važna uporišna

[1] Š. LJUBIĆ, *Marijana Bolice Kotoranina Opis Sandžakata Skadarskoga od godine 1614.*, Starine JAZU, sv. 12., Zagreb, 1880., str. 199.

[2] Sažete podatke o povijesnom razvoju Ulcinja vidi u leksikonsko-enciklopedijskim izdanjima: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. VIII., Zagreb, 1971., str. 416.-417. (tekst: J. VUKMANOVIĆ); *Opća enciklopedija*, sv. VIII., Zagreb, 1982., str. 381.-382.; *Pomorska enciklopedija*, sv. VIII., Zagreb, 1989., str. 308. (tekst: I. ZLOKOVIĆ); *Pomorski leksikon*, Zagreb, 1990., str. 874.; *Enciklopedija likovne umjetnosti*, sv. IV., Zagreb, 1966., str. 474. (tekst: A. STOJAKOVIĆ); *Vojna enciklopedija*, sv. X., Beograd, 1975., str. 222. (tekst: D. JOKSIMOVIĆ), str. 222.-223. (o ulcinjskim gusarima, tekst: B. VISKOVIĆ). O povijesnom razvoju Ulcinja brojni su podaci sadržani i u sintezama crnogorske i srpske povijesti. Usporedi: K. JIREČEK, *Istorija Srba*, I.-IV. (preveo i dopunio JOVAN RADONIĆ), Beograd, 1923.; *Istorija Crne Gore*, sv. I.-III., Titograd, 1967.-1975.; D. ŽIVKOVIĆ, *Istorija crnogorskog naroda*, sv. I.-II., Cetinje, 1989.-1992.; *Vječno na Krajini, Virpazar-Bar-Ulcinj*, Cetinje-Beograd, 1974.; P. A. ROVINSKI, *Crna Gora u prošlosti u sadašnjosti*, sv. I., Cetinje-Sremski Karlovci-Novi Sad, 1993. Vidi i neke pojedinačne priloge: LJ. A. BULATOVIĆ IBRIJSKI, *Ulcinj*, Almanah-šematizam Zetske banovine, god. I., Sarajevo, 1931., str. 289.-294.; L. BERITIĆ, *Obalna utvrđenja na našoj obali*, Pomorski zbornik – povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942.-1962., sv. I., Zagreb, 1962., str. 261. Vidi i uvodno poglavlje o povijesti Ulcinja u monografiji o graditeljskom naslijeđu toga grada: Đ. BOŠKOVIĆ – P. MIJOVIĆ – M. KOVAČEVIĆ, *Ulcinj I.*, Beograd, 1981. Posebno upozoravam na opsežno djelo njemačkog povjesničara Olivera Jensa SCHMITTA *Das venezianische Albanien (1392-1479)*, München, 2001., u sklopu kojeg je sadržan i opsežan dodatni popis literature o povijesti područja od Bara do Valone od konca XIV. do konca XV. stoljeća.

[3] Upravo se uz posljednju četvrtinu XIV. stoljeća vezuje nekoliko odrednica, važnih za razumijevanje komunalnog ustroja i unutarnje strukture Ulcinja. Iz toga vremena posjedujemo podatak o statutu Ulcinja (statut je svakako stariji od 1366. godine, kada se prvi put bilježi u vrelima, usporedi: K. JIREČEK, *Istorija Srba*, sv. III., Beograd, 1923., str. 100.), a od druge polovice XIV. stoljeća bilježi se – u svezi s dospjećem pod ugarski suverenitet Dubrovnika (1358.) i Kotora (1382.) - sve učestalija nazočnost Mlečana (ponajprije poduzetnika, trgovaca i brodara) u gradu. U tom vremenu Mlečani u Ulcinju uspostavljaju i svog konzula, a poveljom Đurđa II. Stratimirovića Balšića iz 1389. godine i

točka u ovome dijelu Jadrana, grad je koncem XIV. i početkom XV. stoljeća poprište presizanja Mlečana, koji upravo od Balšića nastoje steći dominaciju i grad pridružiti svojim prekojadranskim posjedima. Godine 1405., iskoristivši okolnosti nakon smrti Đurđa II. Stratimirovića Balšića, Mlečani uspijevaju zauzeti njegove gradove Bar, Budvu i Ulcinj, ali već 1412. godine prisiljeni su njegovu sinu i nasljedniku, Balši III. (1403.-1421.), vratiti gradove te priznati svoje prijašnje obveze glede ustupanja Skadra i Drivasta. Veće su aktivnosti Mlečani poduzeli tek 1420. godine, kada su stekli Kotor. Balša je tada izveo neuspjeli napad na novi mletački posjed, a teško bolestan, sklonio se kod svog ujaka despota Stefana, gdje je i umro 28. travnja 1421. Mlečani su odmah potom, uz Drivast, zauzeli i Ulcinj (1421.). Pokušaji despota Stefana Lazarevića da ga povrati, i kasnije despota Đurđa, da ga kupi od Mlečana, ostali su bez uspjeha. U mletačko doba Ulcinj (*Comunitas Dulcigni*) imao je status poput ostalih mletačkih gradova u Dalmaciji. Posebnu pozornost pridavale su mletačke vlasti utvrđivanju grada čiju su okolicu od druge polovice XV. stoljeća već učestalo ugrožavali osmanlijski napadi.[4]

Godina 1571. bila je prekretnica u povijesti Ulcinja. U Ciparskom ratu (1570.-1573.) grad je opsjela i uskoro zauzela osmanlijska vojska, a domaće je žiteljstvo bilo velikim dijelom izvrgnuto masakru ili prisiljeno trajno napustiti svoja ognjišta.[5] Grad

---

formalno stječu zaštitu u slobodnom kretanju i trgovanju na tom području (R. ĆUK, *Srbija i Venecija u XIII i XIV veku*, Beograd, 1985., str. 88.-89., 92.).

[4] O razdoblju povijesti Ulcinja do osmanlijskog razdoblja usporedi (uz navedena djela u bilješci broj 2): A. PERTUSI, *Per la storia di Dulcigno nei secoli XIV-XV e dei suoi statuti cittadini*, Studi veneziani, sv. 15., Firenze, 1973., str. 213.-271.; I. BOŽIĆ, *Nemirno Pomorje XV veka*, Beograd, 1979. U sklopu ove bilješke potrebno je naglasiti da je mletačko doba ulcinjske povijesti (1421.-1571.) vrlo slabo obrađena sastavnica iz povijesti toga grada te je, uz dragocjene podatke sadržane u prethodno spomenutim monografijama i radovima, tekst AGOSTINA PERTUSIJA zapravo jedini pojedinačni prilog koji se sustavnije bavi njegovim predosmanlijskim odnosno mletačkim razdobljem.

[5] O padu Ulcinja pod osmanlijsku vlast usporedi: F. KESTERČANEK, *Pad grada Bara godine 1571 u turske ruke*, Istorijski zapisi, god. XIII., knj. XVII., sv. 3., Titograd, 1960., str. 565.-572.; G.

je tada naselila više stotina gusara iz Berberije (iz Alžira i Tunisa, te s Malte) te od tada Ulcinj postaje snažno trgovačko i gusarsko uporište na ovom dijelu Jadrana. Ulcinjske gusarske flote djelovale su svojim brodovljem duž cijeloga Jadrana (sve do obala Istre) i diljem Sredozemlja, surađujući u vojno-pljačkaškim akcijama i s berberskim gusarima. Prema potrebi, ulazili su i u sastav osmanlijske ratne flote. U XVII. stoljeću dostigli su vrhunac svoje ekspanzije i moći: 1624. napadaju Perast, 1638. vojno djeluju duž cijele dalmatinske obale, 1654. od njihovih napada stradavaju Vis, Korčula i Lastovo, a iduće godine Hvar i Boka Kotorska; 1659. pljačkaju okolicu Zadra; 1660. haraju obalama Papinske Države i Istre, a 1672. godine okolicom Rijeke i Bakra. Mletačka je Republika, ponajprije diplomatskim pritiscima na Porti, pokušavala obuzdati ulcinjsko gusarstvo, koje je ugrožavalo plovidbu Jadranom, ali ti su pokušaji uglavnom ostajali bez učinkovitih uspjeha. Iako je nakon Kandijskoga rata (1645.-1669.) Porta obećala dokinuti samovoljne akcije ulcinjskih gusara (te je u tom cilju spaljeno 10 njihovih fusta), tijekom Morejskog rata (1684.-1699.) njihove se akcije na moru iznova intenziviraju. Ulcinjsko gusarstvo opada nakon završetka rata 1714.-1718. godine te se od XVIII. st. pretežit dio ulcinjskog žiteljstva, do tada u nemalom broju usmjeren na gusarstvo, preusmjerava na pomorsku trgovinu.[6]

STANOJEVIĆ, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka*, Beograd, 1970., str. 81.; I. ZLOKOVIĆ, *Bitka kod Lepanta (povodom 400-godišnjice)*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru (dalje: GPMK), sv. XIX., Kotor, 1971., str. 51.-58.; M. MILOŠEVIĆ, *Boka Kotorska, Bar i Ulcinj u kiparskom ratu (1570-1673)*, Boka, sv. IV., Herceg-Novi, 1972., str. 17.-32.; V. FORETIĆ, *Korčula, Dubrovnik, Boka kotorska i Lepantska bitka*, u: V. FORETIĆ, *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti* (priredio M. FORETIĆ), Split, 2001., str. 459., 469.

[6] O razdoblju ulcinjske povijesti nakon osmanlijskoga osvajanja 1571. godine do konca XVIII. stoljeća ponajprije je pisano u kontekstu djelovanja ulcinjskih gusara te o toj problematici (nasuprot oskudnoj istraženosti ulcinjskoga srednjevjekovlja) postoje brojni radovi. Usporedi: LJ. A. BULATOVIĆ, *Ulcinjski gusari*, Zapisi. Časopis za nauku i umjetnost, god. VI., knj. X., Cetinje, 1932., str. 26.-32.; A. M. STRGAČIĆ, *Upadi osmanskih gusara u predjele zadarskih otoka*, Zadarska revija, god. II., br. 4., Zadar 1953., str. 195.-204.; god. III., br. 1., Zadar, 1954., str. 44.-53.; ISTI, *Božavljani zarobili*

Godina 1571. bila je, dakle, razdijelnica u ulcinjskoj povijesti. Nakon osmanlijskoga osvajanja, ali i neuspješnih pokušaja mletačkog preotimanja grada (1696. i 1718. godine), naglo je prekinut povijesni hod grada koji je po svojoj unutarnjoj strukturi, kulturnoj razini i životu stanovništva, u predosmanlijsko doba činio sastavni dio mletačkih prekojadranskih posjeda, ali i zapadne, kršćanske

---

ulcinjsku galeotu g. 1686., Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 6.-7., Zagreb, 1960., str. 179.-188.; V. IVANČEVIĆ, *Francuska zapljena ulcinjskog broda g. 1801.*, GPMK, sv. III., Kotor, 1955., str. 95.-96.; M. MILOŠEVIĆ, *Prilog borbi s ulcinjskim gusarima*, GPMK, sv. III., Kotor, 1955., str. 77.-78.; ISTI, *Oko pokušaja osvajanja Bara i Ulcinja 1717. i 1718. godine*, Istorijski zapisi, god. XIII., knj. XVII., sv. 4., Titograd, 1960., str. 788.-804.; ISTI, *Pokušaj mletačkog osvajanja Ulcinja 1718. godine*, GPMK, sv. XX., Kotor, 1972., str. 41.-64.; Đ. MILOVIĆ, *Prilog proučavanju gusarstva na Jadranu i u Sredozemlju tokom XVIII vijeka*, GPMK, sv. 5., Kotor, 1956., str. 85.-101.; D. FRANETOVIĆ, *Ulcinj i posljednje pola vijeka njegovih jedrenjaka*, GPMK, sv. 5., Kotor, 1956., str. 157.-168.; ISTI, *O ulcinjskim gusarima*, Naše more, god. V., br. 3., Dubrovnik, 1958., str. 180.-183.; ISTI, *Historija pomorstva i ribarstva Crne Gore do 1918 godine*, Titograd, 1960., str. 252.-259.; I. ZLOKOVIĆ, *Prilozi za istoriju ulcinjskog gusarstva i brodarstva*, GPMK, sv. VI., Kotor, 1957., str. 67.-76.; S. MIJUŠKOVIĆ, *Akcije ulcinjskih gusara na osnovu podataka iz Nacionalnog arhiva u Parizu i arhiva Ministarstva spoljnih poslova Francuske*, GPMK, sv. IX., Kotor, 1960., str. 79.-102.; ISTI, *Turske mjere protiv ulcinjskih gusara*, GPMK, sv. XII., Kotor, 1964., str. 71.-103.; ISTI, *Piratske odmazde Paštrovića nad Ulcinjanima izvršene brodom vlasništva cetinjskog vladike Save*, GPMK, sv. XIII., Kotor, 1965., str. 81.-98.; I. KOŠUTIĆ, *Gusari Jadranskoga mora*, Beograd, 1971., str. 35.-36.; C. FISKOVIĆ, *Borbe Peraštana s gusarima u XVII i XVIII stoljeću*, GPMK, sv. XXI, Kotor, 1973., str. 9.-33.; B. HRABAK, *Novljani i ulcinjski gusari (1571-1687)*, Boka, sv. 13.-14., Herceg-Novi, 1982., str. 73.-104.; M. HADŽIBRAHIMOVIĆ, *Prilozi za istoriju ulcinjskog gusarstva* (I dio), GPMK, sv. XXXI.-XXXII., Kotor, 1983.-1984., str. 45.-60.; ISTI, *Prilozi za istoriju ulcinjskog gusarstva* (II. dio), GPMK, sv. XXXIII.-XXXIV., Kotor, 1985.-1986., str. 99.-107.; V. MIOVIĆ PERIĆ, *Ulcinjani i Dubrovačka Republika u prvoj polovici XVIII stoljeća*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. 30., Dubrovnik, 1992., str. 99.-116. Za razdoblje kasnog srednjeg i ranog novog vijeka unutarnje povijesti Ulcinja važno su vrelo i podaci sadržani u zbirkama ŠIME LJUBIĆA *Listine o odnošajih između Južnoga slavenstva i Mletačke Republike* (posebice usporedi knjige III.-X., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium /dalje: MSHSM/, sv. 3.-22., Zagreb, 1872.-1891.) i *Commissiones et relationes Venetae* (sv. I.-III., MSHSM, sv. 6.-9., Zagreb, 1876.-1880.) te, suvremenijeg datuma nastanka, GRGE NOVAKA *Mletačka uputstva i izvještaji* (posebno vidi knjige IV. /MSHSM, sv. 47., Zagreb, 1964./, VI. (MSHSM, sv. 49., Zagreb, 1970./ i VIII. /MSHSM, sv. 51., Zagreb, 1977./). Brojni podaci o ulcinjskom brodarstvu i trgovini sadržani su i u zbirci regesta NIKOLE ČOLAKA, *Hrvatski pomorski regesti (Regesti marittimi croati)*, sv. I.-II. *(Settecento, I parte: Navigazione nell'Adriatico)*, Padova, 1985.-1993.

uljudbe. Grad koji je do Ciparskoga rata imao etnički raznovrsnu strukturu stanovništva (albanski, romanski i slavenski supstrat), nakon 1571. godine doživljava korijenite demografske, kulturne i društvene preobrazbe te albansko žiteljstvo (i do tada pretežito kada je riječ o gradu i njegovoj okolici) postaje brojčano dominantno. O njegovoj predosmanlijskoj prošlosti nisu sačuvana (ili su nam još uvijek zatajena) matična arhivska vrela te povijest Ulcinja i Ulcinjana gotovo jedino možemo razaznavati kroz povijesno gradivo drugih gradova, ponajprije onih s kojima je Ulcinj, putem raznorodnih političkih, gospodarskih i migracijskih odnosa, imao najučestaliju komunikaciju.[7]

Migracije iz Ulcinja i povezanost Ulcinjana s drugim gradovima duž istočne i zapadne jadranske obale proces je koji je trajao i u vremenima koja su prethodila padu grada pod osmanlijsku vlast. Zemljopisna povezanost i gospodarska upućenost na južnu i srednju talijansku istočnu obalu uzrok je da se iz Ulcinja, kao i iz brojnih drugih gradova iz njegova zaleđa (iz Skadra, Drivasta i dr.) tijekom srednjega vijeka bilježe učestale komunikacije, iseljavanja i nazočnost u vodećim gradovima pokrajina Marke i Apulije.[8] Jednako tako, iz grada Ulcinja i njegove okolice bilježe se, posebice u ranom novom vijeku, brojni iseljenici u središnjim dalmatinskim gradovima. Ponajprije to su useljavanja u dalmatinsku metropolu Zadar, gdje Ulcinjane u drugoj

[7] Tijekom prošlosti brojni su Ulcinjani iseljavali i djelovali u nedalekom Baru. Usporedi, kada je riječ o prisutnosti ulcinjskih patricijskih obitelji u Baru, monografiju SAVE S. MARKOVIĆA *Barski patricijat*, Bar, 1995., str. 50.

[8] O iseljavanjima i nazočnosti Ulcinjana na području srednje i južne Italije usporedi podrobnije u studiji skupine autora: A. DUCELLIER – B. DOUMERC – B. IMHAUS – J. de MICELI, *Les chemins de l'exil: bouleversements de l'est européen et migrations vers l'ouest à la fin du moyen age*, Paris, 1992. (dalje: A. DUCELLIER i dr.).

polovici XVI. i tijekom XVII. stoljeća vrela bilježe kao časnike i vojnike u mletačkoj službi (*oltramarini, soldati Albanesi*).[9]

Svaki od spomenutih iseljeničkih pravaca iz Ulcinja zapažen je i neodvojiv dio prošlosti toga grada. Opsezi, pravci i važnost tadašnjih ulcinjskih migracija, koje su se odvijale u vremenu dugoga trajanja, još su uvijek ni približno dovoljno znanstveno proučena tema te će tek neka buduća istraživanja pismohrana dalmatinskih i talijanskih gradova moći potpunije odgovoriti na upit o migracijskim procesima koji su Ulcinj i njegovu okolicu zadesili u vrijeme mletačke vlasti, kao i nakon pada toga područja pod vlast osvajača s Istoka.

U ovom prilogu, koji zasigurno ne teži cjelokupnoj raščlambi složene i dugotrajne problematike ulcinjskih migracija u srednjem i ranom novom vijeku, težište istraživačkog zanimanja bit će upravljeno na iseljavanje, nazočnost i djelovanje iseljenika iz grada Ulcinja u Mlecima u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Rad se zasniva na iščitavanju postojeće literature, kao i na raščlambi izvorne arhivske građe, kako objavljene, tako i neobjavljene. Iz historiografije korisne i uporabljive podatke o ulcinjskim iseljavanjima u Mletke pruža nam sinteza francuske povjesničarke Brunhilde Imhaus *Le minoranze orientali a Venezia 1300-1510*[10] i monografija *Les chemins de l'exil: bouleversements de l'est européen et migrations*

[9] Usporedi nekoliko primjera: *Nicolò Mesili (Melili) quondam Paulo da Dulcigno, habitatore Zara, soldato nella Compagna del capitano Marco Ginni serve in barche armate contra Uscochi* (Državni arhiv u Zadru, dalje: DAZ, Spisi zadarskih bilježnika, dalje: SZB, Francesco Primizio /1590.-1608./, b. VI.: Testamenti aperti, br. 14., 1593.); *Leca Cripssa condam Pietro da Cripssa territorio di Dulcigno* (DAZ, SZB, Francesco Primizio /1590.-1608./, b. VI.: Testamenti aperti, br. 52., 1596.); *Capitano Domenico Cattichi da Dulcigno habitante in Zara* (DAZ, SZB, Zuanne Braicich /1621.-1645., b. XII., fasc. 7., br. 267., 1631.). O mletačkom časniku, Ulcinjanu Dominiku Katiću (*Cattichi*), pripremila sam (tragom podataka iz Državnog arhiva u Zadru) rad koji je predan u tisak u Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu.

vers l'ouest à la fin du moyen age, uradak više autora.[11] Oba djela podrobno i na osnovi izvorne građe iz talijanskih pismohrana prate tijek iseljavanja sa šireg područja jugoistočne Europe na Apeninski poluotok (pritom se B. Imhaus u svojem djelu isključivo bavi iseljavanjima u Mletke), vremenski obuhvaćajući razdoblje razvijenog srednjeg vijeka (poglavito od konca XIV. do početka XVI. stoljeća). Iako su oba djela monografije koje svaki istraživač prekojadranskih migracija s istočnoga Jadrana svakako mora uporabiti u sklopu razmatranja te problematike, zamjerka koja je očita već i panoramskim uvidom u djela, odnosi se na uopćavanje odnosno nedovoljno poznavanje i razlikovanje temeljnih zemljopisnih i etničkih pojmova. Tako su, primjerice, u oba djela *Schiavoni* oznaka za neodređenu, etnički nedefiniranu skupinu useljeničkoga žiteljstva s istočnog Jadrana (od Varaždina i Zagreba do Boke i budvansko-barsko-ulcinjskog područja te od Istre i dalmatinskih otoka do Slavonije i Bosne), zapravo s područja koje je – i prema istraživačkim rezultatima spomenutih autora – u navedenom razdoblju činilo sastavni dio hrvatskog etničkog područja. Jednako tako, pogrješno se i površno predstavlja stanovništvo s područja južno od Boke (od Kotora), koje ti ugledni europski povjesničari ubrajaju (bez obzira da li je riječ o iseljenicima iz tada etnički slavenskoga Bara, sastavom stanovništva miješanog Ulcinja ili isključivo albanske Kroje) u skupinu albanske useljeničke skupine. Objašnjenje da se to područje tada nalazilo u sastavu mletačke pokrajine *Albania Veneta* ovdje nije dosljedno provedeno jer se, primjerice, iseljenici iz Kotora i drugih bokeljskih gradova pribrajaju skupini skjavunskog iseljeništva, a Barani i Ulcinjani – iako su se kao i Boka kotorska nalazili u sastavu iste mletačke pokrajine – redovito se uključuju u useljeništvo albanske etničke pripadnosti.

[10] Roma, 1997. (dalje: IMHAUS 1997.).

[11] Vidi bilješku 8.

O ulcinjsko-mletačkim odnosima u cjelini, ponajprije s obzirom na njihovu političku i gospodarsku sastavnicu, korisne i uporabljive podatke bilježi i već prethodno navedena studija Ruže Ćuk *Srbija i Venecija u XIII i XIV veku* (Beograd, 1986.).

Osim spomenute literature, u radu sam koristila i rezultate svojih prethodnih istraživanja hrvatskih prekojadranskih migracija u Mletke.[12]

Od objavljenih vrela, poneki podatak o iseljavanju i djelovanju Ulcinjana u Mlecima sadržan je u zbirkama izvora koje su pripremili Lajos Thallóczy, Konstantin Jireček i Milan Šufflay te Giuseppe Valentini.[13] Naposljetku, temeljni podaci koji su uporabljeni u ovom radu iščitani su i raščlanjeni u sklopu vlastitih istraživanja gradiva u mletačkim pismohranama. Ponajprije su uporabljene bilježničke oporuke (*Notarile testamenti*, dalje: NT), pohranjene u središnjoj mletačkoj pismohrani (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV), a kao vrelo za upoznavanje odnosa iseljenika iz grada Ulcinja s hrvatskom bratovštinom Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima rabljena su vrela

[12] L. ČORALIĆ, *Bratovština Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika*, Croatica Christiana Periodica, god. XVIII., sv. 34., Zagreb, 1994., str. 79.-98. (dalje: ČORALIĆ 1994.); ISTA, *U gradu svetog Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001. (dalje: ČORALIĆ 2001.).

[13] L. THALLÓCZY – C. JIREČEK – E. SUFFLAY, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, sv. I. (*annos 344-1343*), Vindobonae, 1913. (reprint: Tirana-Priština, 2002.); sv. II. (*annos 1344-1406*), Vindobonae, 1918. (reprint: Tirana-Priština, 2002.). Iz svescima brojne zbirke vrela Giuseppea VALENTINIJA *Acta Albaniae Veneta* (sv. I.-XX.) za ovo su istraživanje uporabljene sljedeće knjige: J. VALENTINI, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV e XV, pars prima: saeculum XIV complectens*; Tomus primus: ab initio ad usque annum MCCCLXXXIV, Palermo – Napoli – Roma – Venezia, 1967.; ISTI, nav. dj., Tomus secundus: ab anno MCCCLXXXIV ad annum MCCCXCVI, 1968.; ISTI, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV e XV, pars secunda: saeculi XV praescanderbegianam periodum complectens*; Tomus quintus: annos a MCDVII ad MCDIX, Palermo – Napoli – Roma – Venezia - München, 1968.; ISTI, nav. dj., Tomus sextus: annos a MCDX ad MCDXII, 1968.; ISTI, nav. dj., Tomus septimus: annos MCDXIII ad MCDXV, 1968.; ISTI, nav. dj., Tomus octavus: annos MCDXVI ad MCDXVII, 1970.; ISTI, nav. dj., Tomus decimus: annos

koja se i danas čuvaju u njezinu sjedištu (*Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, dalje: ASD), poglavito Katastik (*Catastico*) s prijepisom najvažnijih dokumenata iz prošlosti te nacionalne bratimske udruge. Na kraju, kao usporedna arhivska građa, važna prije svega za upoznavanje prisutnosti i djelovanja Ulcinjana u Zadru, u radu su uporabljeni i bilježnički spisi (Spisi zadarskih bilježnika), pohranjeni u središnjoj dalmatinskoj pismohrani (Državni arhiv u Zadru).

Tragom prethodno spomenutih rezultata historiografije i izvornih arhivskih vrela, pokušati će se predstaviti temeljne odrednice koje se odnose na tijek ulcinjskih iseljavanja u Mletke, na njihov život, prilagodbu i djelovanje u novoj sredini, na mjesta njihova stanovanja i zanimanja, na njihovo svakodnevlje u krugu obitelji i prijatelja, kao i na njihove veze s mletačkim crkvenim ustanovama i duhovnim osobama. U radu ću, upravo na tragu i uz izravna posvjedočenja u vrelima, pokušati naznačiti uklopljenost ulcinjske iseljeničke skupine u Mlecima u opći tijek hrvatskih prekojadranskih migracija u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Ne pretendirajući donošenju konačnih zaključaka o etničkoj strukturi onovremenog Ulcinja, rad ima za cilj pokazati kako je i područje južno od Boke kotorske i Budve – nepravedno, neopravdano i često nestručno izdvajano iz sastava Dalmacije prošlih vremena – tada činilo jedinstvenu cjelinu s mletačkim prekojadranskim dominijem na istočnoj obali Jadrana.

Spomen Ulcinjana u Mlecima možemo pratiti vrlo rano, već od prvih desetljeća XIV. stoljeća, kada se (1328. godine) kao žitelj župe S. Giovanni in

MCDXVIII ad MCDXXI, 1971.; ISTI, nav. dj., Tomus undecimus: annos MCDXXI ad MCDXXIII, 1971.; ISTI, nav. dj., Tomus duodecimus: annos MCDXXIV ad MCDXXVI, 1971.

Bragora u predjelu Castello bilježi *Aylia de Dolçegno*.[14] U drugoj polovici istoga stoljeća vrela nam otkrivaju i djelovanje dugogodišnjeg ulcinjskog obrtnika, pekara Bartolomeja Bonaventure (žitelj župe S. Barnaba u predjelu Dorsoduro), koji nakon 15 godina obitavanja u gradu na lagunama stječe i status mletačkoga građanina.[15] Tijekom 1370-ih godina stanovnik je Mletaka Šimun Ulcinjanin, zabilježen 1370. godine u Dubrovniku, gdje kupuje barku od Pavla s područja Drima.[16] Prije svibnja 1383. u Mlecima boravi ulcinjski trgovac Nikša Milmanović, koji se na povratku bilježi u Dubrovniku, gdje stječe pravo građanstva. Godine 1395. u Mlecima djeluje i Ulcinjanin Vale Ivanov, opunomoćeni zastupnik Đurđa II. Stratimirovića Balšića. Vale se iste godine spominje i kao zastupnik (prokurator) Mlečanina Pietra Guora.[17] S kraja stoljeća (1392. godine) datiraju podaci o stanovnicima župe S. Marina u Castellu – Ulcinjanima Martinu (svjećaru), njegovoj pokojnoj supruzi Mariji (također Ulcinjanki) te njezinu bratu Nikoli, užarskom obrtniku.[18] Možda se isti Nikola spominje i u spisima datiranima u 1412. i 1414. godine.[19]

[14] L. THALLÓCZY – C. JIREČEK – E. SUFFLAY, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, sv. I., str. 216.; J. VALENTINI, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV e XV, pars prima: saeculum XIV complectens*; Tomus primus: ab initio ad usque annum MCCCLXXXIV, Palermo – Napoli – Roma – Venezia, 1967., str. 61.

[15] L. THALLÓCZY – C. JIREČEK – E. SUFFLAY, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, sv. I., str. 73.; J. VALENTINI, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV e XV, pars prima: saeculum XIV complectens*; Tomus primus: ab initio ad usque annum MCCCLXXXIV, Palermo – Napoli – Roma – Venezia, 1967., str. 221.-222.; R. ĆUK, nav. dj., str. 175.

[16] L. THALLÓCZY – C. JIREČEK – E. SUFFLAY, nav. dj., sv. II., str. 73.; R. ĆUK, nav. dj., str. 175.

[17] R. ĆUK, nav. dj., str. 175.

[18] J. VALENTINI, *Acta Albaniae Veneta* saeculorum *XIV e XV, pars prima: saeculum XIV complectens*; Tomus secundus: ab anno MCCCLXXXIV ad annum MCCCXCVI, Palermo – Napoli – Roma – Venezia, 1968., str. 149-151.

[19] J. VALENTINI, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV e XV, pars secunda: saeculi XV praescanderbegianam periodum complectens*; Tomus sextus: annos a MCDX ad MCDXII, Palermo – Napoli – Roma – Venezia, 1968., str. 231.; J. VALENTINI, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV e*

Vremenski okvir ulcinjskih iseljavanja i prisutnosti u Mlecima možemo – rabeći kao vrela oporučne spise – najučestalije pratiti u razdoblju XV. i XVI. stoljeća (vidi: *prilog 2.*). Raščlamba oporuka prema godini njihova nastanka pokazuje da su Ulcinjani u Mlecima učestalije prisutni od sredine XV. stoljeća. Od oko 1475. godine brojnost Ulcinjana u Mlecima raste te najveću razinu dostiže u prvoj četvrtini XVI. stoljeća. U kasnijem razdoblju spomen ulcinjskih iseljenika u Mlecima opada, osim na završetku XVI. stoljeća (1576.-1600.), kada se razina njihova bilježenja ponovno vraća na razdoblje od oko 1450.-1475. godine. Međutim, ako kao osnovni kriterij raščlambe uzmemo podatke iz sadržaja oporuka, prema kojima je razvidno da su useljenici pristigli u grad na lagunama i 20 do 30 godina ranije, možemo zapaziti da ulcinjska useljavanja započinju znatno prije te da njihovo središnje doba treba tražiti u prvim desetljećima XV. stoljeća.

Iako broj oporuka ulcinjskih iseljenika u Mlecima nije velik (primjerice u odnosu na gradove Kotor i Bar)[20], riječ je dovoljnom uzorku na osnovu kojega je moguće utvrditi temeljna obilježja vremenskog intenziteta njihovih migracija. Sveukupno promatrajući oba pokazatelja, primjećujemo da se – kada je riječ o vremenskom okviru - ulcinjska prekojadranska iseljavanja u Mletke u svojim osnovnim sastavnicama poklapaju s općim trendom migracija s istočne na zapadnu

---

XV, pars secunda: saeculi XV praescanderbegianam periodum complectens; Tomus septimus: annos MCDXIII ad MCDXV, Palermo – Napoli – Roma – Venezia, 1968., str. 115.

[20] Ako usporedimo učestalost pojedinačnog spominjanja Ulcinjana (oko 40 pojedinačnih bilježenja) u oporučnim spisima s istovrsnim podacima za iseljenike iz drugih gradova, razvidno je da je njihova brojnost mnogo manja u odnosu na iseljenike iz Kotora (oko 385 bilježenja), Zadra (339), Splita (207), Bara (197), Šibenika (191) ili Dubrovnika (154). Ulcinjani se, u usporedbi s nekim drugim zavičajnim mjestima prekojadranskih iseljenika, mogu svrstati u skupinu srednje velikih iseljeničkih skupina u Mlecima. Takvim su skupinama, primjerice, pripadali iseljenici s otoka Brača, Raba, Cresa i Krka, s poluotoka Pelješca i Stona. Usporedi statističku raščlambu objavljenu u: ČORALIĆ 2001., str. 474.

jadransku obalu u kasnom srednjem i ranom novom vijeku te stoga čine njihov sastavni dio.

Iseljenici iz grada Ulcinja u mletačkim se vrelima redovito bilježe oznakom njihova matičnoga grada (*de Dulcigno*, *Dolcigno*, *Dolçegno*). U nekoliko primjera to su iseljenici koji u Mlecima borave samo privremeno te su stanovnici nekoga drugoga grada[21], a zabilježen je i jedan ulcinjski iseljenik koji je bio stalni žitelj Mletaka, ali je u trenutku pisanja svoje oporuke bio privremeni stanovnik Zadra.[22] Uz imena iseljenika bilježe se najčešće i imena njihovih očeva, a kada je riječ o iseljenicama najčešće i imena njihovih supruga. Budući da je Ulcinj bio sastavni dio mletačke pokrajine Albanije, neki se Ulcinjani dodatno bilježe kao *Albanese de Dulcigno*.[23] Ta oznaka, česta u mletačkim vrelima uz iseljenike iz tih krajeva, ne mora nužno označavati i njihovu etničku pripadnost, nego ponajprije uključenost u spomenutu upravno-političku cjelinu u sastavu mletačkoga dominija na istočnom Jadranu. Naposljetku, vrijedno je napomenuti da se za dio ulcinjskih iseljenika bilježe i njihova prezimena, vrijedno vrelo za istraživače strukture stanovništva toga grada u kasnom srednjem i ranom novom vijeku (Charuzi, Cruza ili Cruta, Cuzzi, Mienemadi, Nigro, Russo, Surli, della Torre i dr.).[24]

[21] Primjerice: Georgius Nigro de Dulcigno habitator Parentii (ASV, NT, b. 752., br. 1., 3. VII. 1517.).

[22] Antonio Cuzzi condam Zuanne da Dulcigno žitelj je mletačke župe S. Polo. Oporuku piše u Zadru, gdje privremeno boravi, upravo pred odlazak u Mletke (DAZ, SZB, Francesco Primizio /1590.-1608./, b. 6.: Testamenti aperti, br. 16., 3. X. 1593.).

[23] Primjerice: Francesco Albanese de Dulcigno (ASV, NT, b. 645., br. 72., 15. II. 1579.); Marin Mienemadi Albanese da Dulcigno (DAZ, SZB, Francesco Primizio /1590.-1608./, b. 6.: Testamenti aperti, br. 16., 3. X. 1593.).

[24] Andrea condam Nicolai Charuzi (ASV, NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.); Petrus Cruza condam Andree (NT, b. 879., br. 301., 28. II. 1496.); Georgius Nigro (NT, b. 752., br. 1., 3. VII. 1517.); Petrus Russo (NT, b. 982., br. 26., 26. III. 1498.); Nicolò della Torre condam Alesio (ASD, Catastico, str. 68'-

Zanimanja iseljenika iz Ulcinja zasigurno su jedna od najvažnijih sastavnica u utvrđivanju njihova svakodnevlja i prilagodbe novoj sredini (vidi: *prilog 3.*). Iščitavanjem objavljenih i neobjavljenih arhivskih vrela, kao i na osnovi podataka iz literature (ponajprije preuzetih iz zbirnih popisa objavljenih u djelu Brunhilde Imhaus), razvidno je da se većina Ulcinjana – baš kao i pretežit dio iseljenika s istočnoga Jadrana – u Mlecima bavio pomorskim (34,28 %) i obrtničkim (22,85 %) djelatnostima. Unutar skupine pomorskih zanimanja prevladavaju mornari, a u pojedinačnim primjerima spominju se i paruni brodova, barkarioli (vlasnici manjih plovila za prijevoz robe i putnika duž mletačkih kanala i otoka Lagune) te vojnici zaposleni na ratnim galijama.[25] U obrtničkim se strukama Ulcinjani nešto češće bilježe kao krojači, oružari odnosno mačari te – u pojedinačnim primjerima – kao užari i svjećari.[26] Od zanimanja na granici obrtničke proizvodnje i umjetničke vještine svakako vrijedi spomenuti i ulcinjskog iseljenika Luku, tiskara i knjižara u Mlecima 1517.-1518. godine.[27]

70., 19. VII. 1541.); Antonio Cuzzi condam Zuanne, Francesco Surli i Marin Mienemadi Albanese (DAZ, SZB, Francesco Primizio /1590.-1608./, b. 6.: Testamenti aperti, br. 16., 3. X. 1593.).

[25] Matheo condam Petri de Dulcigno mariner (ASV, NT, b. 960., br. 680., 20. V. 1496.); Petrus de Dulcigno dictus Bozalco condam Pauli marinarius (NT, b. 786., br. 166., 4. XII. 1525.); Dimitrius de Dulcigno padronus navis, 1407. (IMHAUS 1997., str. 531.); Georgius de Dulcigno barcarolus, 1489. (IMHAUS 1997., str. 550.); Damianus de Dulcigno bombarderius galeorum (NT, b. 877., br. 789., 13. VIII. 1493.).

[26] Martinus de Dulcigno spatarius (ASV, NT, b. 718., br. 17., 19. I. 1492.); Marcus de Dulcigno zupparius et sartor, 1436. (IMHAUS 1997., str. 535.-536.); Nadal de Dulcigno balistarius, 1473. (IMHAUS 1997., str. 547.). Godine 1392. spominju se kao stanovnici Mletaka svjećar Martin i užar Nikola (J. VALENTINI, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV e XV, pars prima: saeculum XIV complectens*; Tomus secundus: ab anno MCCCLXXXIV ad annum MCCCXCVI, Palermo – Napoli – Roma – Venezia, 1968., str. 149.-151.).

[27] M. MILOŠEVIĆ, *Andrija Paltašić Kotoranin*, Cetinje, 1994., str. 9. (iz predgovora DUŠANA MARTINOVIĆA).

Pomorci i obrtnici čine oko 57 % od ukupnog postotka zanimanja iseljenih Ulcinjana. Znatno nižim, ali ne i nezamjetnim postotnim su udjelom u gradu na lagunama zabilježene duhovne osobe, ponajprije svećenici u mletačkim crkvama (14,28 %).[28] Isti se postotak odnosi i na Ulcinjane zaposlene u državnoj službi, pri čemu je uglavnom riječ o zanimanjima čuvara, mjernika ili procjenitelja u državnim uredima.[29] Stalno nastanjenih trgovaca u Mlecima, kada je riječ o iseljenicima sa istočnoga Jadrana, bio tek manji broj. U primjeru Ulcinjana njihov postotak iznosi 11,42 % i ponajprije se radi o trgovcima-sitničarima manjeg opsega poslovanja.[30] Naposljetku, najmanji postotak u strukturi zaposlenosti iseljenika iz grada Ulcinja odnosi se na kućnu poslugu (2,85 %)[31], zanimanja u kojem se ponajprije bilježe žene.

Oporučni spisi ulcinjskih iseljenika kazuju nam i o njihovim gospodarskim mogućnostima, standardu i kulturi stanovanja. Uglavnom zaposleni kao pomorci i obrtnici, niži državni službenici ili sitni trgovci, Ulcinjani se poglavito mogu svrstati u sloj niže i srednje imućnih građana. Imovina koja se spominje prigodom pisanja njihove posljednje želje uglavnom je skromna, kapital kojime raspolažu nevelik, a dometi i opseg poslovanja ograničeni na užu sredinu. Nekoliko drukčijih primjera, kojima primjerice, pripadaju poduzetni i imućni Ulcinjani Andrija Charuzzi i Nikola

[28] Presbiter Nicolaus de Dulcigno ad presens mansionarius in ecclesia S. Fusce (ASV, NT, b. 870., br. 94., 17. V. 1456.); Presbiter Andrea de Dulcigno condam Domenici (NT, b. 752., br. 49., 11. I. 1422.); Presbiter Coradius de Dulcigno de S. Maria Nova (NT, b. 870., br. 316., 8. V. 1464.).

[29] Marco de Dulcigno mensurator vini (ASV, NT, b. 960., br. 508., 20. XII. 1506.); Petrus Vexius de Dulcigno, custos Domini Nocte, 1408. (IMHAUS 1997., str. 531.); Petrus de Dulcigno, custos barche officio estimarie vini, 1501. (IMHAUS 1997., str. 553.).

[30] Godine 1505. kao trgovački poduzetnici u Mlecima bilježe se Nikola i Martin iz Ulcinja (ASV, NT, b. 1084., br. 208., 24. II. 1505.), a 1579. godine trgovci-stiničari *Francesco Albanese de Dulcigno* i *Zuanne de Dulcigno* (NT, b. 645., br. 72., 15. II. 1579.).

[31] Maria de Dulcigno ancilla Marcantonio et Nicolò Balbi (ASV, NT, b. 685., br. 1356., 14. VIII. 1590.).

della Torre[32], samo su iznimke koje ne umanjuju opću ocjenu o socijalnoj strukturi najvećeg broja pripadnika ulcinjske iseljeničke skupine. Sveukupno promatrajući, kako zanimanja, tako i gospodarske mogućnosti Ulcinjana u Mlecima, razvidno je kako se i po tom obilježju potpuno uklapaju u opću strukturu useljeničkih skupina s istočnoga Jadrana.

Mjesta obitavanja iseljenika iz Ulcinja svakako su, uz prethodne sastavnice, važan dio u sklopu upoznavanja njihove prilagodbe novoj sredini. Ako u razmatranje uzmemo pokazatelje iz svih dostupnih vrela i literature (vidi: *prilog 4*), razvidno je da su Ulcinjani poglavito obitavali u istočnom gradskom predjelu Castello (36,58 %), mjestu najučestalijeg useljavanja i obitavanja useljenika s istočne obale Jadrana. Unutar Castella kao mjesta obitavanja Ulcinjana zabilježene su gotovo sve tadašnje župe, pri čemu se tek nešto većim brojem spominjanja bilježe *contrade* (*confinio*) S. Pietro di Castello (najveća i useljenicima sa istočnog Jadrana najčešće nastanjivana župa), S. Martino i S. Maria Formosa (župa često useljavana od strane iseljenika s područja Mletačke Albanije).[33] Drugi gradski predjel po učestalosti useljavanja Ulcinjana jest središnje gradsko područje S. Marco (24,39 %). Kao i u predjelu

[32] Andrija Charuzzi u svojoj oporuci putem razdjeljivanja legata pojedincima i crkvenim osobama, iskazuje da je imao znatniju novčanu svotu od više stotina dukata (ASV, NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.). Nikola della Torre trgovački je poduzetnik koji u oporuci bilježi poslovanje (trgovina suknom) koja iznosi i više od 500 dukata. Osim znatnog kapitala kojime je raspolagao u gotovini, iskazuje i vlasništvo nad 1250 dukata u pohrani, koje namijenjuje za različite potrebe hrvatske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna (ASD, Catastico, str. 68'-70., 19. VII. 1541.).

[33] Maria condam Demetrii de Dulcigno de confinio S. Pietro di Castello (ASV, NT, b. 372., br. 348., 18. VII. 1424.); Anzelia condam Benedetto de Zuanne de Dulcigno della contrada de S. Pietro di Castello (NT, b. 402., br. 68., 8. XI. 1599.); Bona uxor Damiani de Dulcigno de confinio S. Maria Formosa (NT, b. 877., br. 789., 13. VIII. 1493.); Helena fu Nicolao de Dulcigno in confinio S. Maria Formosa (NT, b. 1084., br. 207., 18. II. 1534.); Petrus Vexius de Dulcigno de S. Martino (IMHAUS 1997., 1408., str. 531.).

Castello, i ovdje je useljavanje Ulcinjana ravnomjerno po većini tamošnjih župa te se nešto učestalijim bilježenjem izdvajaju tek župe S. Geminiano i S. Moisè.[34]

Predjel Cannaregio zastupljen je u strukturi ukupnog naseljavanja Ulcinjana sa 19,51 %. Nešto se češće bilježi župa SS. Apostoli[35], a druge su župe spomenute uglavnom u pojedinačnim primjerima (S. Canciano, S. Fosca, S. Geremia, S. Maria Nova i S. Sofia). U predjelu Dorsoduro, osrednje zastupljenom mjestu obitavanja useljenika sa suprotne obale Jadrana, obitavalo je 12,19 % Ulcinjana, a izrijekom se kao župe njihova stanovanja spominju S. Barnaba, S. Pantaleon i S. Trovaso (SS. Gervasio e Protasio).[36] Naposljetku, u drugim dijelovima grada na lagunama Ulcinjane bilježimo još i u predjelu S. Polo (u župama S. Aponal i S. Polo[37]; ukupno 7,31 %), a njihov spomen u perifernom predjelu S. Croce (rijetko spominjanom u kontekstu hrvatskih prekojadranskih migracija u Mletke) ili na otocima Lagune, postojeća vrela i historiografija zasad ne bilježe.

Brojčanim omjerom ponešto drukčiju (ali u temeljnim sastavnicama ne i bitno različitu) sliku ulcinjskog naseljavanja u Mletke dobivamo ako u obzir uzmemo samo oporučne spise iseljenika iz toga grada (vidi: *prilog 5.*). Prema očekivanju, predjel njihova najučestalijeg obitavanja i u ovoj je raščlambi Castello, ovdje zastupljen sa

[34] Martinus de Dulcigno condam Georgii de S. Moisè (ASV, NT, b. 876., br. 612., 25. VIII. 1485.); Natalius de Dulcigno de S. Moyse (IMHAUS 1997., 1408., str. 531.); Johannes de Dulcigno de S. Geminiano (IMHAUS 1997., 1445., str. 539.); Petrus de Dulcigno de S. Geminiano (IMHAUS 1997., 1445., str. 540.).

[35] Nicolò della Torre condam Alesio nativo de Dulcigno habitante in contrata SS. Apostoli (ASD, Catastico, str. 68'-70., 19. VII. 1541.); Antonia moglier Nicolò da Dulcigno fu Lucha (NT, b. 616., br. 49., 15. VIII. 1574.).

[36] Laura uxor Lazari de Dulcigno de S. Pantaleon (ASV, NT, b. 676., br. 578., 6. XII. 1510.); Maria relicta Marci de Dulcigno de S. Pantaleon (NT, b. 543., br. 427., 16. II. 1514.); Lucia relicta Pauli da Dulcigno de S. Gervasii (NT, b. 544., br. 666., 28. XI. 1522.); Maria de Dulcigno de contrada S. Barnaba (NT, b. 685., br. 1356., 14. VIII. 1590.).

nešto većih 40,74 %. Uz brojne spomenute župe, unutar Castella nešto se učestalije kao mjesta njihova obitavanja navode župe S. Pietro di Castello i S. Maria Formosa. U odnosu na pokazatelje mjesta stanovanja Ulcinjana prema sveukupnim pokazateljima iz vrela i literature, raščlamba koja obuhvaća isključivo njihove oporučne spise pokazuje da je drugi predjel po učestalosti njihova naseljavanja Cannaregio (25,92 %). Slično prethodnoj raščlambi, i ovdje se župa SS. Apostoli izdvaja kao pobliže mjesto njihova obitavanja.

U prethodnoj su raščlambi Ulcinjani u predjelu S. Marco zabilježeni sa 24,39 %. Uzimajući u obzir samo oporuke, prosjek njihova naseljavanja toga predjela znatno je manji i iznosi relativno nevelikih 11,11 %. Ispred S. Marca zastupljen je predjel Dorsoduro sa 14,81 %, a predjel S. Polo – slično prethodnoj raščlambi – zabilježen je u skromnom postotnom omjeru (7,40 %).

Oporuke sadrže, iako ne u svim primjerima, i dodatne podatke o pobližim mjestima obitavanja useljenika. Tako se, primjerice, uz oznaku župe, katkad navodi i ime trga, ulice ili prolaza u kojem je smješten useljenik. Nerijetko su zabilježeni i kućevlasnici objekata u kojima stanuju useljenici. Kada je riječ o pripadnicima ulcinjske iseljeničke zajednice, vrela bilježe da se kao njihovi stanodavci u podjednakom omjeru bilježe i odvjetci mletačkih patricijskih i građanskih obitelji.[38]

---

[37] Marietta filia condam Michael de Dulcigno de contrada S. Aponal (ASV, NT, b. 296., br. 512., 3. VII. 1561.); Johannes de Dulcigno de S. Polo (IMHAUS 1997., 1395., str. 530.).

[38] Andreas condam Georgii Blanco de Dulcigno olim habitatore in domo Angeli Fausano in contrada S. Iohannes Novi (ASV, NT, b. 786., br. 3., 13. VIII. 1520.); Lucia relicta Pauli da Dulcigno ad presens in domo magnifico domino Ambrosio condam Andree Contareno de S. Gervasii (NT, b. 544., br. 666., 28. XI. 1522.); Helena fu del Nicolao de Dulcigno in confinio S. Maria Formosa in casa Mattio Soranzo in Corte Nuova (NT, b. 1084., br. 207., 18. II. 1534.); Nicolosa relicta Polo spader de Dulcigno de S. Pietro Castello in Corte Contarina (NT, b. 11., br. 351., 24. IV. 1580.); Anzelia condam Benedetto de Zuanne de Dulcigno della contrada de S. Pietro de Castello presso S. Iseppo nelle case del magnifico signor Andrea Grataruol (NT, b. 402., br. 68., 8. XI. 1599.).

Ulcinjski iseljenici u Mlecima su, kako je razvidno prema prethodnim raščlambama, poglavito naseljavali predjele i župe najučestalije zastupljene u strukturi stanovanja zajednice iseljenika sa istočnoga Jadrana. Predjel Castello i tamošnje župe S. Pietro di Castello, S. Martino i S. Maria Formosa u obje su raščlambe najučestalije zastupljene te svjedoče da se prema toj sastavnici svakodnevlja u novoj sredini Ulcinjani uklapaju u opća obilježja prekojadranskih iseljenika.

Svakodnevlje čovjeka svih vremena zasnivalo se na obiteljskom krugu i privatnome životu, rodbinskim i prijateljskim vezama, slučajnim susretima i poznanstvima te poslovnim suradnjama i partnerstvu. Vlastita obitelj i rodbina koja živi u Mlecima, prijatelji povezani zavičajnim podrijetlom, susjedi i poznanici iz istih predjela, četvrti ili ulica, poslovni sudrugovi sjedinjeni obavljanjem slične profesionalne djelatnosti, kao i brojni drugi izravni ili neizravni susreti i poznanstva – bili su, stoga, i temeljne sastavnice životnoga svakodnevlja ulcinjskih iseljenika u gradu na lagunama.

Iseljenici iz grada Ulcinja katkad su u Mletke dolazili s obiteljima zasnovanim još u zavičaju te su u novoj sredini, uz sve promjene koje je donosilo drugo okružje, u svome privatnom krugu nastavljali živjeti kao i prije. Iako se prema uporabljenim izvorima (oporukama) ne može uvijek pouzdano utvrditi podrijetlo supružnice (ili supružnika) oporučitelja, primjetno je da neki Ulcinjani - poput većine iseljenika sa širokog područja istočnojadranske obale - brakove sklapaju sa osobama koje pripadaju useljeničkoj zajednici s mletačkoga *Stato di mar*. U konkretnim primjerima bilježimo tako brak Baranina Jurja Mandija i Ulcinjanke Marije (1485. godine)[39], zatim kotorske iseljenice Lucije Radove i ulcinjskog iseljenika Pavla, Splićanina

[39] IMHAUS 1997., str. 330.

Mazola i Ulcinjanke Anzelie Benediktove te Damjana iz Ulcinja i Bone, udovice Ivana iz Skadra, također vjerojatno podrijetlom s južnoga dijela mletačkih istočnojadranskih posjeda.[40]

Oporučni podaci u kojima se na različite načine spominju najbliži članovi obitelji i rodbine uglavnom su istovjetni svakom onodobnom žitelju grada na lagunama. Članovi najbliže obitelji (suprug/supruga, djeca, braća i sestre, živući roditelji) drže se osobama najvećega povjerenja i odanosti te se gotovo redovito traži njihova nazočnost i suglasnost u svojstvu izvršitelja (*fideicomissarii*) ili svjedoka prilikom sklapanja različitih ugovora i pisanja posljednje iseljenikove odredbe volje. Osim toga, prilikom podjele imovine, članovi najuže rodbine (posebice jedan od supružnika) redovito su isticani i obdarivani ispred ostalih te se među njima obično nalazi i glavni nasljednik oporučiteljevih dobara (*herede universario, herede residuario*).[41]

Osim obitelji i najbliže rodbine, iseljenikovi prijatelji i poznanici, stečeni na osnovi zajedničke domovinske pripadnosti, istovjetnosti mjesta stanovanja i zanimanja, sljedeći su i ne manje važan krug njihova svakodnevlja. Budući da su Ulcinjani pripadali srednjem i nižem društvenom sloju, i njihovi se prijatelji, spomenuti u oporukama, najvećim dijelom uklapaju u isti društveni status. Držeći svoje prijatelje osobama najvećeg povjerenja i odanosti, neki će doseljenici upravo

[40] ASV, NT, b. 544., br. 666., 28. XI. 1522.; NT, b. 402., br. 68., 8. XI. 1599.; NT, b. 877., br. 789., 13. VIII. 1493.

[41] Primjerice: Polonia uxor Martini de Dulcigno: Commissario et herede residuario sia marido mio (ASV, NT, b. 718., br. 17., 19. I. 1492.); Petrus Cruza condam Andree de Dulcigno: Commissaria et herede residuaria Catarina uxore sua (NT, b. 879., br. 301., 28. II. 1496.); Michael condam Natalis de Dulcigno: Commissarii ... uxore Maria e nepote Dimitrius. Residuum dimitto nepote meo Dimitrio condam Petri (NT, b. 960., br. 564., 27. III. 1497.).

njima povjeravati izvršenje svoje posljednje želje.[42] Njihova imena bilježimo i prigodom ovjeravanja odnosno svjedočenja prigodom pisanja oporuke, a u nekoliko se primjera prijatelji i znanci obdaruju dijelom oporučiteljeve imovine.[43]

Iščitavanje oporučnih spisa brojnih pripadnika iseljeničke skupine s istočnoga Jadrana dodatno je posvjedočenje o uključenosti Ulcinjana u zajednicu prekojadranskih iseljenika, ponajprije onih s hrvatskoga etničkog prostora. Ovi primjeri, sadržani u arhivskim vrelima, stoga zavrjeđuju i konkretno navođenje. Tako je 1430. godine, u vrijeme početnih jačih iseljavanja s istočnoga Jadrana u Mletke, izvršitelj oporuke Lucije (možda zavičajem Ulcinjanke), supruge Zadranina Ivana (koji je također jedan od izvršitelja) njezin *compater* Marin iz Ulcinja.[44] Ulcinjskoga je podrijetla možda i Marija, udovica Jurja Ungaro, a supruga barskog iseljenika Damjana. Osoba njezina najvećega povjerenja jest svećenik *Coradius de Dulcigno de S. Mara Nova*.[45] S konca XV. stoljeća datira oporuka Lene iz Kotora, udovice Mihovila *de Sclavonia*. Uz Ivana, sina *ser* Mateja iz Hvara, izvršitelj njezine posljednje volje jest *Petrus Russum de Dulcigno*, ujedno i oporučiteljičin zet (*genero*).[46] Iz Kotora je i Ana, udovica Alojzija iz Mletaka. Njezini rođaci, Andrija Damjanov iz Kotora i *ser Martolus de Dulcigno*, službenik pri nekoj od mletačkih

[42] Nicolò della Torre nativo de Dulcigno: Commissarii ... et Alvise Pastrovichio (ASD, Catastico, str. 68'-70., 19. VII. 1541.); Presbiter Nicolaus de Dulcigno: Commissario Johanne Blancho Patavinus (ASV, NT, b. 870., br. 94., 17. V. 1456.); Petrus condam Johannis de Dulcigno: Commissarii siano Johannes de Gratia Bona et Johannes chaselarius (NT, b. 911., br. 553., 22. XII. 1461.).

[43] Presbiter Nicolaus de Dulcigno: Dimitto ducati doi Johannem Blancho commissario mio (ASV, NT, b. 870., br. 94., 17. V. 1456.); Nicolò della Torre nativo de Dulcigno: Lasso ad Adriana e Lodovica se ben mi aricordo il nome, fie de Zorzi Albanese ducati 10 per una al maridar o monachar (ASD, Catastico, str. 68'-70., 19. VII. 1541.). Kao svjedok pri sastavljanju oporuke Anzole, *uxor Francesco Albanese de Dulcigno*, bilježi se *Zuanne specier de Dulcigno* (NT, b. 645., br. 72., 15. II. 1579.).

[44] ASV, NT, b. 576., br. 319., 31. VII. 1430.

[45] ASV, NT, b. 870., br. 316., 8. V. 1464.

[46] ASV, NT, b. 982., br. 26., 26. III. 1498.

magistratura, njezini su oporučni izvršitelji. Klarici (*Clarizza*), kćeri tog iseljenog ulcinjskog patricija, Kotoranka dariva dio svoje pokretne imovine (odjeća).[47]

Ulcinjane, nadalje, bilježimo i kao svjedoke pri sastavljanju oporuka niza iseljenika s istočnoga Jadrana, ponajprije s područja Dalmacije. Godine 1422. ulcinjski svećenik Andrija, sin pokojnog Dominika, svjedoči prigodom pisanja posljednje volje Nikole Jakovljevog iz Zadra, a u nizu potpisanih svjedoka (među kojima se izrijekom spominju Dubrovčani i Splićani) oporuke Rade, supruge zadarskog mornara Andrije, zabilježen je Ulcinjanin Marin Jurjev, žitelj župe S. Moisè u središnjem gradskom predjelu S. Marco.[48] Godine 1496. kao svjedok oporuci šibenskog iseljenika Šimuna Blancho, nazoči ulcinjski mornar Matej pokojnoga Petra.[49] Zanimljiv primjer bilježimo i u oporukama koje 1517. godine zajedno pišu supružnici iz Frankapanskoga grada Modruša – Julijan i Benka – neposredno uoči svoga hodočasničkog putovanja u jedno od najglasovitijih katoličkih svetišta, u Santiago de Compostellu. Oboje su, iako zavičajem iz Modruša, žitelji istarskog Poreča, gdje je boravište pronašao i Juraj Nigro (pokojnoga *ser* Dominika) iz Ulcinja, upisan kao svjedok u obje oporuke.[50]

Bliskost i povezanost Ulcinjana s iseljenicima podrijetlom sa šireg područja istočnoga Jadrana posvjedočuje nam naposljetku i nekoliko oporučnih legata u kojima se iseljenici iz ovoga grada bilježe kao obdarenici. Tako, primjerice, iseljenik s područja oko rijeke Bojane, Marko pokojnoga Ivana, svojem prijatelju i kumu (*meo compare*) Ivanu Ulcinjanu daruje *un marcello d'arzento*.[51] Godine 1573. oporuku piše Magdalena Busi, supruga šibenskoga tkalačkog majstora Stjepana Jakovljeva.

[47] ASV, NT, b. 958., br. 34., 10. IX. 1503.

[48] ASV, NT, b. 752., br. 49., 11. I. 1422.; NT, b. 876., br. 612., 25. VIII. 1485.

[49] ASV, NT, b. 960., br. 680., 20. V. 1496.

[50] ASV, NT, b. 752., br. 1., 3. VII. 1517.

Magdalena, koja je i sama vjerojatno ulcinjskoga podrijetla te izrijekom spominje nećakinju (*nezza*) Korneliju, kćer Antuna iz Ulcinja. Dariva joj *una carpetta de panno roan de veludo negro*, a njezinoj sestri Franceskini ostavlja 40 solida.[52]

Sveukupno promatrajući obiteljske odnose i prijateljske veze Ulcinjana nastanjenih u Mlecima, razvidno je da su u brojnim sastavnicama činili sastavni dio iseljeničke skupine podrijetlom s istočnoga Jadrana. Brojne vrelima potvrđene veze s iseljenicima od Modruša do rijeke Bojane svjedoče o njihovoj pripadnosti jedinstvenom useljeničkom krugu i svakako ih svrstavaju u sastavni dio skjavunske, ponajprije hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima.

Vjerski život i pobožnost ulcinjskih iseljenika u Mlecima sastavni je dio njihova svakodnevlja i u svim svojim odrednicama nalik je ostalim onodobnim katoličkim žiteljima Mletaka. U oporukama Ulcinjanki i Ulcinjana prvi podatak o svezi s mletačkim vjerskim ustanovama odnosi se na odabir njihova posljednjega počivališta. Najčešće su to, kako je uobičajeno i očekivano, crkvena groblja u predjelima njihova stanovanja te se – sukladno podacima o mjestu obitavanja – Ulcinjani najčešće pokapaju u crkvama predjela Castello (crkve S. Maria Formosa, S. Trinità, S. Zaccaria i S. Francesco della Vigna) i S. Marco (S. Steffano, S. Fantin, S. Salvatore).[53] U istim će se crkvama najčešće održati i mise u spomen na pokojnika i

[51] ASV, NT, b. 656., br. 492., 18. VII. 1533.

[52] ASV, NT, b. 296., br. 460., 5. IV. 1573.

[53] Primjerice: Marietta relicta Marci de Dulcigno: Sepelire ad S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 960., br. 508., 20. XII. 1506.; Andreas condam Georgii Blanco de Dulcigno: Sepelire a S. Trinità (NT, b. 786., br. 3., 13. VIII. 1520.); Polonia uxor Martini de Dulcigno: Sepelire ad S. Zaccaria (NT, b. 718., br. 17., 19. I. 1492.); Laura uxor Lazzari de Dulcigno: Sepelire ad S. Francesco domus magne in habito pizzocare (NT, b. 676., br. 578., 6. XII. 1510.); Adriana uxor Dominici de Dulcigno: Sepelire ad S. Steffano (NT, b. 924., br. 5., 17. X. 1469.); Helena fu Nicolao da Dulcigno: Sepelire ad S. Salvator

njegove pretke, pri čemu se katkada izrijekom navodi broj misa, svećenik koji će ih slaviti i novčani iznos koji izvršitelji oporuke mogu uporabiti u tu svrhu. Crkavama i samostanima s kojima je oporučitelj tijekom života bio u vezi te koje najčešće i odabire za svoje posljednje počivalište, darivaju se – sukladno imovnim mogućnostima iseljenika – određene svote ili poneki predmet iz pokretne imovine. Svrha uporabe darovanog novčanog iznosa katkada se izrijekom navodi i odnosi se na nabavu liturgijskog pribora ili troškove dogradnje (*pro fabrica*) obdarene crkvene ustanove. Primjerice, svećenik Nikola iz Ulcinja, *mansionario in ecclesia S. Fusce*, dariva istoimenoj kapeli u svojoj matičnoj crkvi skroman iznos od jednoga dukata, a imućni Ulcinjanin Andrija Charuzi pokojnog Nikole – uz brojne druge nabožne mletačke ustanove – obdaruje crkve S. Rocco i S. Salvatore svotom od tri dukata te sa jednim dukatom više samostan S. Giustina.[54]

Uz crkve i samostane vezano je i djelovanje nabožno-karitativnih ustanova odnosno hospitala. Njihovo bilježenje u oporukama gotovo je redovit čin, a izrijekom se, kada je riječ o iseljenicima iz grada Ulcinja, spominju oni najpoznatiji i legatima najčešće obdarivani mletački hospitali (Madonna della Pietà, S. Antonio, SS. Giovanni e Paulo i S. Lazzaro dei Mendicanti).[55]

U oporukama prošlih stoljeća česti su i navodi kojima oporučitelj opunomoćuje određenu, najčešće blisku osobu, na ispunjavanje zavjeta hodočašća. U oporukama ulcinjskih iseljenika takvih primjera bilježimo nekoliko. Već spominjani

(NT, b.1084., br. 207., 18. II. 1534.); Maria de Dulcigno: Il corpo mio sia sepulto a S. Fantin (NT, b. 685., br. 1356., 14. VIII. 1590.).

[54] ASV, NT, b. 870., br. 94., 17. V. 1456.; NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.

[55] Andreas condam Nicolai Charuzi de Dulcigno: Item dimitto hospedale S. Antonii ducatos 4. Item dimitto hospedale pietatis puerore ducatos 4. Item pauperes S. Lazzari ducatos 4 (ASV, NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.); Antonia moglier Nicolò da Dulcigno: Dimitto hospedale S. Zuane Polo ducato uno (NT, b. 616., br. 49., 15. VIII. 1574.).

Andrija Charuzi određuje (općim navodom, ne spominjući izrijekom osobu koja treba ispuniti zavjet hodočašća) da se nakon njegove smrti posjete četiri tradicionalna hodočasnička svetišta u Mlecima (crkve S. Pietro di Castello, S. Trinità, S. Laurentio i S. Croce) te svim kršćanima znana okupljališta vjernika u Vječnome gradu i Asizu.[56] Nasuprot Charuziju, u svojem je legatu određenija Bona, supruga Ulcinjanina Damjana, koja rođakinji Margareti namijenjuje deset dukata *pro eundo Asisum et Romam*.[57]

Najveći dio legata upućen u nabožne svrhe odnosi se na vjerske ustanove. U oporukama Ulcinjana zabilježeni su i legati namijenjeni konkretnim duhovnim osobama koje obnašaju neka od crkvenih zvanja. Najčešće su to svećenici i redovnici župnih crkava i samostana predjela u kojima je doseljenik obitavao i koje je tijekom života dobro poznavao (često su to ispovijednici) te s kojima je održavao intenzivne veze. Duhovne osobe stoga se u njihovim oporukama spominju kao izvršitelji i (ili) svjedoci[58], a njima se – kao što je to slučaj i u oporukama drugih onovremenih žitelja Mletaka - podjeljuje manja novčana svota ili poneki predmet iz oporučiteljevih pokretnih dobara, katkad uz uvjet da održe mise u spomen na darovatelja.[59]

[56] ASV, NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.

[57] ASV, NT, b. 877., br. 789., 13. VIII. 1493.

[58] Primjerice: Clara uxor Andree Blancho de Dulcigno: Commissario sia Steffano, plebano S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 360., br. 28., 18. I. 1414.); Helena relicta Maphei de Dulcigno: Commissarii siano Laura, abadessa monasterii S. Laurentii et Catarina Dandolo monialis dicti monasterii (NT, b. 742, br. 19., 19. XII. 1507.). Svjedoci pri pisanju oporuke ulcinjskog iseljenika Petra Ivanovog bili su Saba i Benedikt, klerici crkve S. Moisè, a u istoj se ulozi u oporuci Marije, udovice Marka iz Ulcinja, bilježe svećenik Jakov (crkva S. Steffano) i Fiducije (crkva S. Margareta). Petar, klerik crkve SS. Apostoli, svjedoči oporuci Katarine, supruge Ulcinjanina Bazilija, a *Domenigo de Zupponti subdiacono de S. Aponal* istu ulogu obnaša u oporučnom spisu ulcinjske iseljenice Marije pokojnoga Mihovila (ASV, NT, b. 911., br. 553., 22. XII. 1461.; NT, b. 543., br. 427., 16. II. 1514.; NT, b. 752., br. 31., 1. XII. 1440.; NT, b. 296., br. 512., 3. VII. 1561.).

[59] Primjerice: Maria condam Demetrii de Dulcigno: Dimitto fra Petro 4 ducati pro messe S. Marie et S. Gregorii (ASV, NT, b. 372., br. 348., 18. VII. 1424.); Anzelia fiola del condam Benedetto de Zuanne

Uključenost u bratovštine sastavni je dio vjerskog, ali i društvenog svakodnevlja svakog katoličkog žitelja nekdašnjih zapadnoeuropskih gradova. Ulcinjani, kao dio brojčano snažne i društveno aktivne useljeničke skupine sa istočnog Jadrana, po ovoj se sastavnici svoga obitavanja u Mlecima nisu bitnije razlikovali od većine useljenika istoga zavičajnoga podrijetla. U oporukama iseljenika iz Ulcinja ponajprije se bilježe one bratimske udruge koje su bile smještene u crkvama župa u kojima je iseljenik obitavao te s kojima je tijekom života održavao najučestalije odnose. Najučestaliji spomen mletačkih bratovština bilježimo u oporuci uglednog i djelatnog ulcinjskog iseljenika Andrije Charuzzija. Uz brojne druge mletačke crkvene ustanove (crkve, samostane, hospitale), Charuzzi izrijekom spominje i manjim novčanim svotama (od dva do četiri dukata) obdaruje bratovštine S. Maria delle Grazie, S. Maria Maggiore, S. Fantino, S. Laurentio i Corpus Christi.[60] Osim s mletačkim bratovštinama izrazito povezanog Charuzzija, spomen tamošnjih udruga nalazimo i u oporukama Lucije Radove iz Kotora, supruge Pavla Ulcinjanina (darivanje bratovštine Presvetog Sakramenta u crkvi S. Felice u predjelu Cannaregio)[61] i Nikole della Torre, koji izrijekom navodi svoju uključenost u uglednu (*Scuola grande*) bratovštinu S. Rocco.[62]

Koliko je složena i teško dohvatljiva tema utvrđivanja etničkog sastava onodobnog Ulcinja pokazuju nam oporuke u kojima se izrijekom spominju veze tih

---

de Dulcigno: Lasso al reverendo padre Cipriano Burin de Venezia canonico de S. Salvadore mio amorevolle come fradello tutto quello che mi attrovo di cadauna sorte de beni ... et quello ordino mio solo comissario et herede de tutto cosi degli denari che si attrovano presso missier Zuanne de Marco per conto delli miei beni del Bergamo e come d'ogni altra cosa (NT, b. 402., br. 68., 8. XI. 1599.).

[60] ASV, NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.

[61] ASV, NT, b. 544., br. 666., 28. XI. 1522.

[62] Lasso a Scuola S. Rocho nella qualle io son scritto dopieri 22 de lire 2 l'uno per raggion di accompagnare il mio corpo alla sepultura (ASD, Catastico, str. 68'-70., 19. VII. 1541.).

iseljenika s nacionalnim bratovštinama – hrvatskom bratovštinom Sv. Jurja i Tripuna[63] odnosno albanskom nacionalnom bratovštinom Blažene Djevice Marije i Sv. Galla.[64] Prema statutarnim odredbama bratovštine Sv. Jurja i Tripuna, član bratovštine, zasnovane na etničkoj pripadnosti članova, u načelu je mogao biti svaki useljenik podrijetlom sa istočne obale Jadrana, ali uz obvezan uvjet da ne pristupi niti jednoj drugoj nacionalnoj, ponajprije albanskoj nacionalnoj udruzi. Ako to neki bratim ipak učini, daje mu se 15 dana da istupi iz albanske udruge. Ako to ne učini, trajno će biti udaljen iz hrvatske bratovštine. Budući da je albanska udruga okupljala iseljenike s područja pokrajine Mletačka Albanija (*Albania Veneta*), u sastav koje je

[63] O hrvatskoj bratovštini Sv. Jurja i Tripuna postoji opsežna literatura. Usporedi samo neka djela, u sklopu kojih je sadržan i podrobniji popis literature: M. MURARO, *Victor Carpaccio alla Scuola di San Giorgio degli Schiavoni in Venezia*, Milano, 1956.; N. LUKOVIĆ, *Bratovština bokeljskih pomoraca Sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima*, GPMK, sv. 4., Kotor, 1957., str. 33.-43.; G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia, 1964.; ISTI, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia, 1984.; ČORALIĆ 2001., str. 215.-262.

[64] Albanska zajednica (poglavito useljenika iz gradova Drača, Skadra, Drivasta i Valone) isprva je imala sjedište u predjelu Castello (u crkvi S. Severo), ali 1447. godine trajno je premještena zapadnije, u četvrt S. Maurizio u predjelu S. Marco. Sjedište Bratovštine (*Scuola dei Albanesi*) nalazilo se nedaleko od crkve S. Maurizio i bilo je - sve do njezina ukidanja krajem XVIII. stoljeća - ukrašeno slikarskim djelima mletačkoga renesansnog majstora Vettorea Carpaccia. Spomen na nekada brojnu i djelatnu zajednicu Albanaca i danas čuva naziv *Calle dei Albanesi*, ulice koja od *Riva degli Schiavoni* vodi u župu SS. Filippo e Giacomo. O albanskoj zajednici u Mlecima, kao i o njihovoj bratovštini usporedi: C. ZANGIROLAMI, *Storia delle chiese, dei monasterii e delle scuole di Venezia rapinate e distrutte da Napoleon Bonaparte*, Venezia, 1902., str. 144.-145.; G. FEDALTO, *Stranieri a Venezia e a Padova*, u: *Storia della cultura Veneta*, sv. III./1. (*Dal primo Quattrocento al Concilio di Trento*), Vicenza, 1980., str. 521.-522.; ISTI, *Stranieri a Venezia e a Padova 1550-1700*, u: *Storia della cultura Veneta*, sv. IV./2. (*Il Seicento*), Vicenza, 1984., str. 262.; G. PEROCCO - A. SALVADORI, *La civiltà di Venezia*, sv. II. (*Il Rinascimento*), Venezia, 1976., str. 788.-789.; S. GRAMIGNA - A. PERISSA, *Scuole di arti mestieri e devozione di Venezia*, Venezia, 1981., 52.-54.; T. PIGNATTI (a cura di), *Le Scuole di Venezia*, Milano, 1981., str. 91.-93.; G. TASSINI, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradali*, Venezia, 1863. (ristampa: Venezia, 1990.), str. 10.-11.; G. LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, Venezia, 1926. (ristampa: Trieste, 1974.), str. 633.; ČORALIĆ 2001., str. 104.-105., 215.

ulazilo i cjelokupno područje od Kotora do Ulcinja te je stoga postojala mogućnost da se neki hrvatski useljenik priključi toj udruzi, takva je odredba imala za cilj spriječiti nacionalnu podvojenost hrvatskih iseljenika i potaknuti njihovo okupljanje isključivo u jednoj, nacionalnim obilježjima definiranoj bratovštini[65].

Podaci iz oporuka iseljenih Ulcinjana pokazuju da se za neke od njih, upravo na osnovi legata kojima se obdaruju jedna od navedenih nacionalnih bratovština, može pretpostaviti i njihova etnička pripadnost. Tako blisku povezanost s hrvatskom iseljeničkom zajednicom i hrvatskom nacionalnom udrugom i njezinim sjedištem u templarskoj crkvi S. Giovanni del Tempio (S. Zuanne del Tempio, S. Zuanne dei Furlani)[66], iskazuje u svojoj oporučnoj odredbi Nikoloza, kći pokojnoga Jurja *Schiavona*, udovica ulcinjskog iseljenika Pola, te za svoje posljednje počivalište odabire spomenutu crkvu.[67] Konkretnim iskazima u svezi s bratovštinom Sv. Jurja i Tripuna bitno je sadržajnija oporuka Nikole della Torre, jednog od češće spominjanih Ulcinjana u ovome radu. Nikola spominje svoje vlasništvo nad iznimno i većini hrvatskih iseljenika nedostižnom novčanom svotom od 1250 dukata koji se nalaze u pohrani. Polovicu te svote (625 dukata), kao i svih prihoda koji se od njezinoga ulaganja namaknu, dariva *alla Scuola di Schiavoni situata qui in Venezia a San Zuanne di Furlani*. Vodstvo (*bancalia, bancha*) bratovštine obvezatno je, zauzvrat, odabrati jednoga svećenika (*mansionario*) koji će za spas oporučiteljeve duše tijekom idućih 20 godina redovito služiti mise zadušnice te svake godine dobivati po 25 dukata. Ostatak od navedene svote od 1250 dukata, kao i njezinih prihoda (*pro*)

[65] Cap. XXXIX iz Statuta (Mariegola) bratovštine Sv. Jurja i Tripuna: *Che algun che sia in la Scuola de Albanese non possa esser de questa nostra scuola* (T. VALLERY, *"La Fraternitade overo Scuola in Honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon". Il primo Statuto* /III/, Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, sv. 9., Venezia, 1976., str. 7.; ČORALIĆ 2001., str. 231.).

[66] U crkvi S. Zuanne dei Furlani nalazile su se grobnice i oltar bratovštine Sv. Jurja i Tripuna.

[67] ASV, NT, b. 11., br. 351., 24. IV. 1580.

imućni Ulcinjanin također namjenjuje hrvatskoj nacionalnoj udruzi. Novac će se, prema njegovoj želji, utrošiti za podmirivanje miraza siromašnijih djevojaka *più propinque del mio sangue* (po pet dukata svakoj djevojci), a ostatak svote će se utrošiti – prema potrebama i volji predstavnika bratovštine – za preostale potrebe *Scuola dei Schiavoni*. Bratovštini svojih sunarodnjaka Ulcinjanin dariva, naposljetku, i 12 voštanica od po dvije lire svaka, koje će se utrošiti prigodom njegova posljednjeg ispraćaja.[68]

U oporučnim spisima Ulcinjana bilježimo i obdarivanja bratovštine Albanaca. Tako, primjerice, Petar pokojnoga Ivana daruje *Scuola Albanesi* jedan dukat[69], a Antun Cuzzi, privremeni žitelj Zadra, koji oporuku piše pred putovanje u Mletke, dariva *Scuola dei Albanesi nella chiesa di San Mauritio in Venezia* šest lira.[70]

Prethodno navedeni primjeri mogu nas, s više ili manje vjerojatnosti, navesti na zaključak da je spomen odnosno darivanje nacionalnih bratovština ključ raspoznavanja etničke pripadnosti iseljenih Ulcinjana. Oporučni legati jednog drugog zapaženog Ulcinjanina, Andrije Charuzzija, prethodna nam promišljanja dovode na razinu pretpostavke, jasno kazujući koliko je, kada je riječ o gradovima s miješanom etničkom strukturom, nezahvalno donositi konačne i prenagljene zaključke. U oporuci imućnoga Charuzzija bratovštine hrvatskih i albanskih iseljenika, bilježe se – naime – ravnopravno, na potpuno jednak način. Svakoj od njih Ulcinjanin ostavlja osam

[68] Upravo zbog bogatog darivanja bratovštine, oporučni spis ulcinjskoga iseljenika Nikole della Torre uvršten je, kao prijepis, u Katastik odabranih i značajem vodećih dokumenata udruge Sv. Jurja i Tripuna (ASD, Catastico, str. 68'-70., 19. VII. 1541.).

[69] ASV, NT, b. 911., br. 553., 22. XII. 1461.

[70] DAZ, SZB, Francesco Primizio (1590.-1608.), b. 6: Testamenti aperti, br. 16.: 3. X. 1593.

dukata, kao i – za potrebe zbrinjavanja siromašnih članova udruga – još četiri dukata.[71]

Ulcinjski iseljenici u Mlecima činili su, po svim svojim sastavnicama vjerskoga života, sastavni dio katoličkoga pučanstva grada na lagunama. U cjelosti prilagođeni novoj sredini, dio brojčano snažne i u Mlecima cijenjene zajednice useljenika s istočne obale Jadrana, Ulcinjani su u svojem društvenom i vjerskom svakodnevlju imali brojne i vrelima dobro potvrđene odnose s tamošnjim bratimskim udrugama. Njihova uključenost u pojedine nacionalne udruge, prema postojećim vrelima zastupljene u jednakom opsegu, pokazuju da je taj grad, tadašnja predstraža Dalmacije, u vrijeme koje je ostalo sačuvano samo u arhivskim zapisima, bio multietnička sredina u kojoj se nacionalna pripadnost pojedinaca gledala očištem drukčijim od suvremenoga doba.

***

Migracije u pravcu zapadne obale Jadrana sastavni su i prevažan dio iz povijesti grada Ulcinja. Grad koji je u srednjem vijeku bio poprištem presizanja i vladavine okolnih gospodara, činio je od 1421. do 1571. godine sastavni dio mletačkog *Stato di mar*, jedinstvenog državno-političkog područja koje je, gotovo u neprekinutom zemljopisnom kontinuitetu, sezalo od sjevernoistarskih gradova do juga albanske obale. Uključenost u jedinstven državni, ali i kulturni krug, okrutno je i naglo prekinuta 1571. godine. Od tada Ulcinj doživljava korjenite demografske, društvene i kulturne preobrazbe, starosjedilačko žiteljstvo gotovo nestaje, a

[71] Item dimitto Scuole S. Mauritii ducatos 8 et pauperibus ipius Scuole ducatos 4. Item dimitto Scuole S. Georgii ducatos 8 et pauperibus ipsius Scuole ducatos 4 (ASV, NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.). Usporedi: ČORALIĆ 1994., str. 91.

useljavanje alžirskih gusara i njihova višestoljetna vojna aktivnost duž Jadrana postaju temeljnom odrednicom njegove ranonovovjekovne prošlosti.

Povijest Ulcinja do 1571. godine, posebice kada je riječ o jednoipolstoljetnom mletačkom razdoblju, historiografiji je još uvijek širom otvoreno istraživačko pitanje. Stanovništvo i njegova etnička struktura, gospodarstvo i životno svakodnevlje, patricijske i pučke obitelji, kulturna razina i umjetnički dodiri, teme su koje još čekaju na pionirske, početne, preliminarne radove. U ovom radu istraživanje je bilo usmjereno na "jedan novi i drugi Ulcinj" – Ulcinj njegovih iseljenih žitelja, Ulcinj u Mlecima, gradu koji je u prošlosti predstavljao jedno od najučestalijih iseljeničkih odredišta za žitelje od Valone do Pirana. Iako se, kako je upozoreno na prethodnim stranicama, Ulcinjani prema brojčanom omjeru ne mogu mjeriti s mnogo snažnijim iseljeničkim zajednicama, poput barske, kotorske, dubrovačke, splitske, šibenske ili zadarske, njihova je nazočnost u gradu na lagunama dobro potvrđena i kontinuirano prativa u vrelima. Statistički podaci, nastali raščlambom izvorne građe, nepobitno i argumentirano pokazuju da su Ulcinjani u razdoblju kasnog srednjeg i ranog novog vijeka činili sastavni dio brojčano snažne i ugledne zajednice useljenika s istočnoga Jadrana, ponajprije s onovremenog hrvatskog etničkog područja. Težište njihova useljavanja u XV. stoljeću, profesionalna usmjerenost na zanimanja pomorskog i obrtničkog obilježja, mjesta stanovanja u tipično useljeničkim dijelovima grada, obiteljske veze i poznanstva, prijateljstva i poslovna partnerstva, kao i odnos s tamošnjim bratimskim udrugama, ovdje su samo skupno navedene sastavnice koje su ponajviše i obilježje cjelokupne iseljeničke zajednice.

Ulcinjske su migracije nastavak povijesti ovoga grada. Svako istraživanje, bilo da je riječ o ulcinjskoj zajednici u Zadru, Mlecima ili u gradovima srednje i južne Italije, nastavak je priče o gradu naglo prekinute povijesti i nesačuvanih matičnih

arhivskih vrela. Ovaj rad, koji ne može dati konačan odgovor na brojna istraživačka pitanja iz složene i zahtjevne prošlosti toga grada, stoga je - uz pokušaj iščitavanja jednog od odlomaka iz malo znane ulcinjske povijesti – ujedno i nastojanje da se u hrvatskoj historiografiji ukaže na potrebu obaziranja, uključivanja i sustavnijega obrađivanja krajeva i gradova koji su u pojedinim etapama s dalmatinskim prostorom činili jedinstvenu državno-političku i kulturnu cjelinu.

PRILOG 1. Popis oporuka ulcinjskih iseljenika u Mlecima (kronološkim redom)[72]

1. Clara filia condam Iohannis de Ravenna, uxor Andree Blancho de Dulcigno (ASV, NT, b. 360, br. 28., 18. I. 1414.)
2. Maria condam Demetrii de Dulcigno et uxor Nadalini tessor de confinio S. Petro de Castello (ASV, NT, b. 372., br. 348., 18. VII. 1424.)
3. Catarina uxor Basilii de Dulcigno de confinio S. Canciani (ASV, NT, b. 752., br. 31., 1. XII. 1440.)
4. Presbiter Nicolaus de Dulcigno ad presens mansionarius in ecclesia S. Fusce de Venetia (ASV, NT, b. 870., br. 94., 17. V. 1456.)
5. Petrus condam Johannis de Dulcigno (ASV, NT, b. 911., br. 553., 22. XII. 1461.)
6. Adriana uxor Dominici de Dulcigno de confinio SS. Filippo e Giacomo (ASV, NT, b. 924., br. 5., 17. X. 1469.)
7. Johannes condam Georgii da Dulcigno de confinio S. Hieremia (ASV, NT, b. 911., br. 314., 5. III. 1472.)
8. Jacobus condam Georgii de Dulcigno officialis seu famulus de confinio S. Stephani (ASV, NT, b. 672., br. 57., 19. I. 1480.)
9. Polonia uxor Martini de Dulcigno spatarii de confinio S. Provoli (ASV, NT, b. 718., br. 17., 19. I. 1492.)
10. Bona relicta Johannis de Scutaro marinarii uxor Damiani de Dulcigno bombarderii galeorum de confinio S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 877., br. 789., 13. VIII. 1493.)
11. Petrus Cruza condam Andree de Dulcigno de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 879., br. 301., 28. II. 1496.)

[72] Navedni su osnovni podaci iz oporuke: ime i prezime oporučitelja, ime oca (uz žene i podaci o suprugu), zanimanje, mjesto stanovanja prema župi, signatura u mletačkom Državnom arhivu (u jednom primjeru u Arhivu bratovštine Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima) i datum nastanka oporuke.

12. Michael condam Natalis de Dulcigno de confinio S. Sofie (ASV, NT, b. 960., br. 564., 27. III. 1497.)
13. Andreas condam Nicolai Charuzi de Dulcigno de confinio S. Justine (ASV, NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.)
14. Helena relicta Maphei de Dulcigno de confinio S. Severi (ASV, NT, b. 742., br. 19., 19. XII. 1507.)
15. Laura uxor Lazari de Dulcigno de S. Pantaleon, nuora in domo Iohannis Maltutai in contrata S. Margarite (ASV, NT, b. 676., br. 578., 6. XII. 1510.)
16. Maria relicta Marci de Dulcigno de confinio S. Pantaleonis (ASV, NT, b. 543., br. 427., 16. II. 1514.)
17. Andreas condam Georgii Blanco de Dulcigno olim habitatore in domo Angeli Fausano in contrada S. Iohannes Novi (ASV, NT, b. 786., br. 3., 13. VIII. 1520.)
18. Lucia condam Radi de Cataro relicta Pauli da Dulcigno ad presens in domo magnifico domino Ambrosio condam Andree Contareno de S. Gervasii (ASV, NT, b. 544., br. 666., 28. XI. 1522.)
19. Petrus de Dulcigno dictus Bozalco condam Pauli marinarius et habitator in domibus Jacobus Delphino in contrada S. Angeli (ASV, NT, b. 786., br. 166., 4. XII. 1525.)
20. Helena fu del Nicolao de Dulcigno relicta Grando casseler in confinio S. Maria Formosa in casa Mattio Soranzo in Corte Nuova (ASV, NT, b. 1084., br. 207., 18. II. 1534.)
21. Nicolò della Torre condam Alesio nativo de Dulcigno habitante a Venezia in contrata de SS. Apostoli (ASD, Catastico, str. 68'-70., 19. VII. 1541.)
22. Marietta filia condam Michael de Dulcigno mariner relicta condam Zacharie varotier de contrada S. Aponal (ASV, NT, b. 296., br. 512., 3. VII. 1561.)

23. Antonia moglier Nicolò da Dulcigno fu Lucha et fia condam Zuane di Unchi de Anversa de contrada SS. Apostoli (ASV, NT, b. 616., br. 49., 15. VIII. 1574.)
24. Anzola condam Antonio marangon de Piove di Sacco uxor Francesco Albanese de Dulcigno specier ad Insigna de S. Zorzi (ASV, NT, b. 645., br. 72., 15. II. 1579.)
25. Nicolosa condam Zorzi Schiavon relicta Polo spader da Dulcigno de S. Pietro Castello in Corte Contarina (ASV, NT, b. 11., br. 351., 24. IV. 1580.)
26. Maria de Dulcigno ancilla Marcantonio et Nicolò Balbi de contrada S. Barnaba (ASV, NT, b. 685., br. 1356., 14. VIII. 1590.)
27. Maria de Dulcigno fia condam Zuanne (ASV, NT, b. 842., br. 584., 24. V. 1595.)
28. Anzelia filola del condam Benedetto de Zuane de Dulcigno relicta del quondam Mazol de Spalato della contrada de S. Pietro de Castello presso S. Iseppo nelle case del magnifico signor Andrea Grataruol (ASV, NT, b. 402., br. 68., 8. XI. 1599.)

PRILOG 2. Učestalost iseljavanja Ulcinjana u Mletke prema godini nastanka oporuke

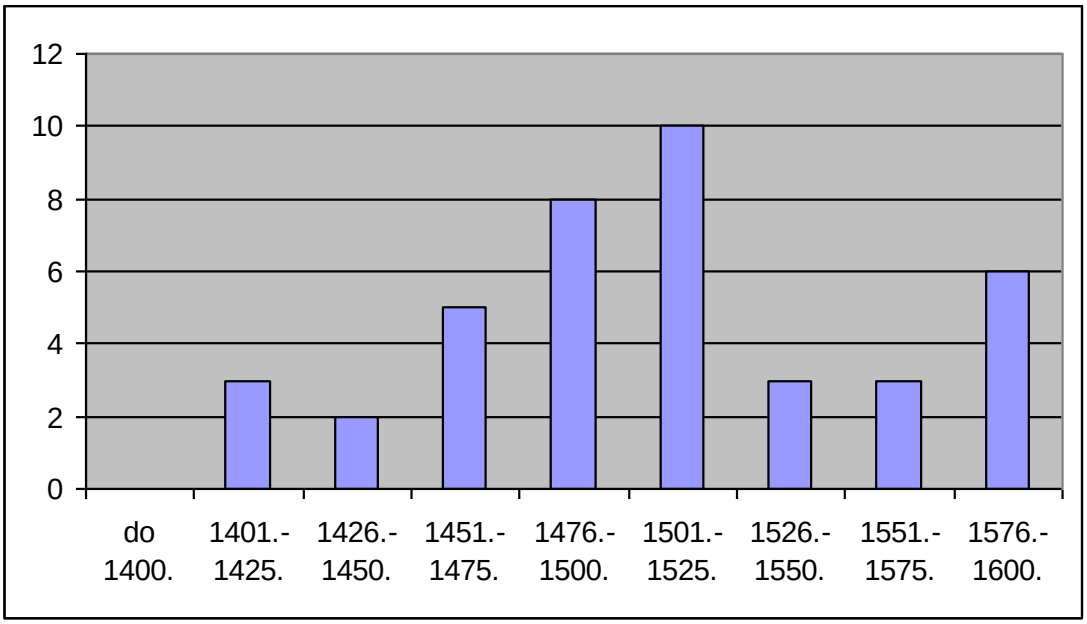

PRILOG 3. Zanimanja Ulcinjana u Mlecima prema podacima iz izvora i literature

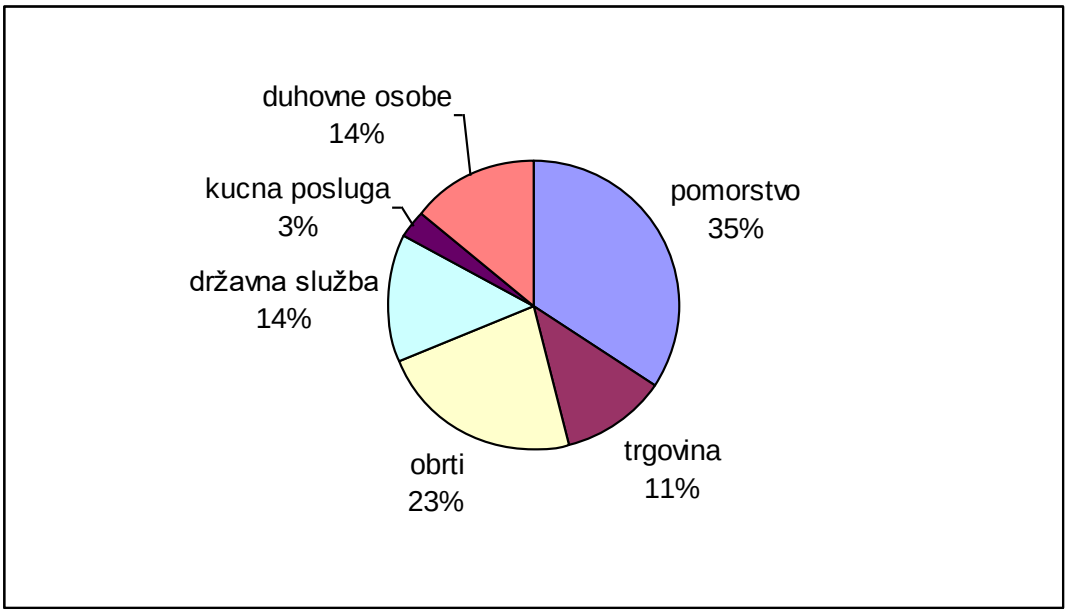

PRILOG 4. Mjesta stanovanja Ulcinjana u Mlecima (prema podacima iz izvora i literature)

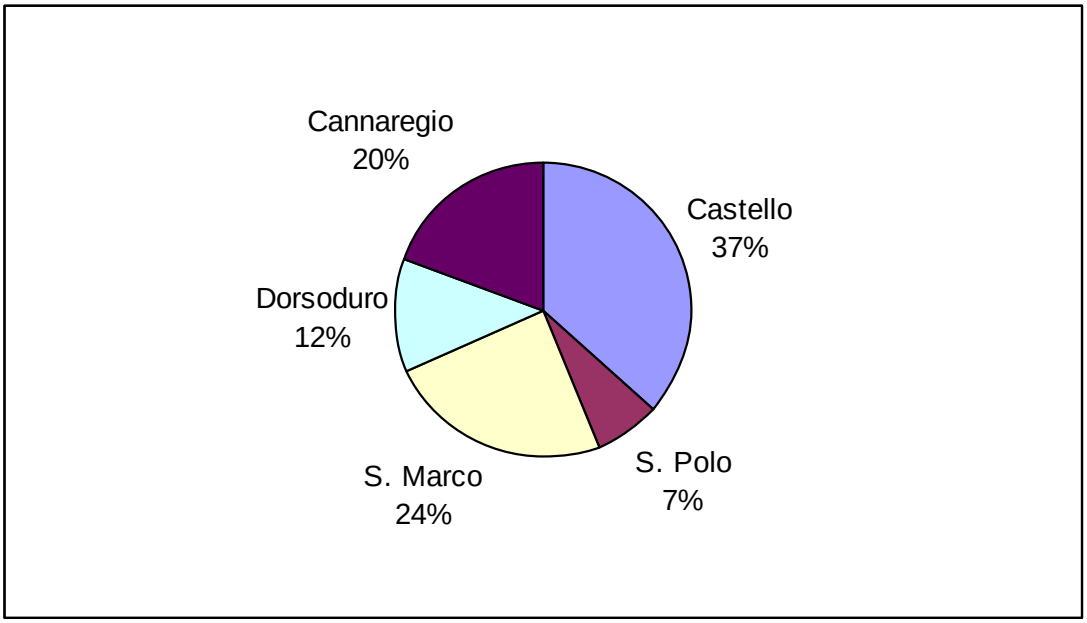

PRILOG 5. Mjesta stanovanja Ulcinjana u Mlecima (prema podacima iz oporuka)

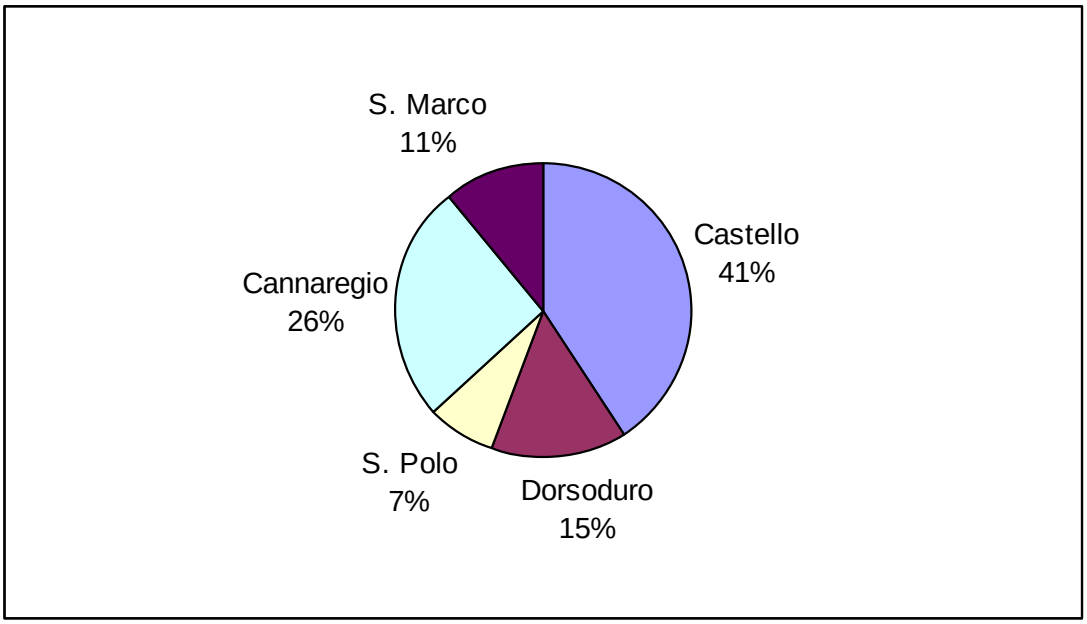

SAŽETAK

LOVORKA ČORALIĆ

IZ PROŠLOSTI ISTOČNOGA JADRANA – TRAGOM ISELJENIKA IZ GRADA ULCINJA U MLECIMA

Grad Ulcinj bio je tijekom srednjega vijeka poprište presizanja više tamošnjih vladara, a od 1421. do 1571. godine nalazio se u sastavu mletačkog dominija na istočnom Jadranu, tvoreći sastavni dio pokrajine Albania Veneta. Nakon pada pod osmanlijsku vlast 1571. godine iz korijena se mijenja etnička, društvena i kulturna slika toga grada, a povijest njegova stanovništva moguće je ponajviše pratiti kroz podatke sačuvane u pismohranama drugih arhiva.

U radu se, tragom postojećih spoznaja historiografije i izvorne građe iz mletačkih pismohrana (Državni arhiv, Arhiv bratovštine Sv. Jurja i Tripuna), kao i uz usporednu građu iz Državnog arhiva u Zadru, prati tijek ulcinjskih iseljavanja u Mletke u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Ponajprije na osnovi oporučnih spisa iseljenih Ulcinjana, predstavljen je vremenski okvir njihova iseljavanja u grad na lagunama, brojčani omjer u odnosu na useljenike iz drugih gradova na istočnom Jadranu, njihovo profesionalno djelovanje i mjesta stanovanja, gospodarske mogućnosti i standard, odnosi s mletačkim vjerskim ustanovama (ponajprije s nacionalnim bratovštinama) i duhovnim osobama, kao i svakodnevni život u krugu obitelji, prijatelja i sunarodnjaka. Raščlamba arhivskih vrela pokazuje nam da su Ulcinjani po svim sastavnicama iseljavanja, života i djelovana u Mlecima činili sastavni dio brojčano snažne i društvenim ugledom respektabilne zajednice useljenika s istočnoga Jadrana, ponajprije s onovremenog hrvatskog etničkog prostora. Stoga je,

kako se u zaključnim dijelovima rada napominje, nužno – u sklopu cjelovitog proučavanja prošlosti istočnoga Jadrana – Ulcinju, kao i tamošnjim okolnim krajevima i gradovima, posvećivati od strane hrvatske historiografije veću i rezultatima učinkovitiju istraživačku pozornost.